

KÖZTES-EURÓPA

2022/1. szám

XIV. évf./1. szám

No. 31

Társadalomtudományi folyóirat
A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

Felelős szerkesztő/Főszerkesztő:

Dr. habil. Bali Lóránt - Magyar Agrár és Élettudományi Egyetem

Főszerkesztő-helyettes:

Prof. Dr. Gulyás László – egyetemi **KÖZTES-EURÓPA**
tanár Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Szegedi Tudományegyetem

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG tagjai (2021.01.01-től):

Dr. habil. Domonkos Endre – Budapesti Gazdasági Egyetem

Dr. PhD. Döbör András – Szegedi Tudományegyetem

Dr. habil. Győri Ferenc – Szegedi Tudományegyetem

Prof. Dr. Kaposi Zoltán, Dsc – Pécsi Tudományegyetem

Dr. habil. Kókai Sándor – Nyíregyházi Főiskola

Dr. PhD. Turcsányi Enikő – Szegedi Tudományegyetem

Felelős kiadó:

Egyesület Közép-Európa Kutatására/SZTE-Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

Kiadó székhelye:

6727 Szeged Löwy Sándor utca 37./6725 Szeged Boldogasszony sgt. 6.

Felelős kiadó személy:

Prof. Dr. Gulyás László/Dr. PhD. Döbör András

A Szerkesztőség székhelye: SZTE-JGYPK Szakképzési Felnőttképzési és Tudásmenedzsment
Intézet, 6725, Szeged, Boldogasszony sgt. 6.

A Szerkesztőség levélcíme: Egyesület Közép-Európa Kutatására 6727 Szeged, Löwy Sándor u.
37.

A Szerkesztőség emailcíme: laszlo.gulyas65@gmail.com és/vagy gulyas.laszlo@jgypk.szte.hu

Nyomda:

S-Paw Nyomda Üllés

ISSN 2064-437X (Nyomtatott)

ISSN 2676-8909 (Online)

A VIKEK KIADVÁNYAI

KÖZÉP-EURÓPA KÖZLEMÉNYEK

- I. évf. (2008):** № 1.; № 2.
II. évf. (2009): № 3.; № 4–5.; № 6–7.
III. évf. (2010): № 8.; № 9.; № 10.; № 11.
IV. évf. (2011): № 12.; № 13.; № 14–15.
V. évf. (2012): № 16.; № 17.; № 18–19.
VI. évf. (2013): № 20–21.; № 22.; № 23.
VII. évf. (2014): № 24.; № 25.; № 26–27.
VIII. évf. (2015): № 28.; № 29.; № 30.; № 31.
IX. évf. (2016): № 32.; № 33.; № 34.; № 35.
X. évf. (2017): № 36.; № 37.; № 38.; № 39.
XI. évf. (2018): № 40.; № 41.; № 42.; № 43.
XII. évf. (2019): № 44.; № 45.; № 46.; № 47.
XIII. évf. (2020): № 48-49. № 50 № 51
XIV. évf. (2021): № 52 № 53
XV. évf. (2022): № 54 (szerkesztés alatt)

A VIRTUÁLIS INTÉZET KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁSÁRA KÖZLEMÉNYEI

- I. évf. (2009):** № 1.
II. évf. (2010): № 2.; № 3–4.
III. évf. (2011): № 5–6.
IV. évf. (2012): № 7.; № 8. (A-sorozat 1.); № 9. (B-sorozat 1.);
№ 10. (A-sorozat 2.); № 11. (A-sorozat 3.)
V. évf. (2013): № 12. (A-sorozat 4.); № 13. (B-sorozat 2.)

A 2014-es évben a folyóirat kettévált, ennek megfelelően az alábbi számok jelentek meg:

KÖZTES-EURÓPA

Társadalomtudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

- VI. évf. (2014):** № 14.; № 15–16.
VII. évf. (2015): № 17–18.
VIII. évf. (2016): № 19–20.
IX. évf. (2017): № 21–22.
X. évf. (2018): № 23.; № 24.
XI. évf. (2019): № 25.; № 26.
XII. évf. (2020): № 27.; № 28.
XIII. évf. (2021): № 29 № 30;
XIV. évf. (2022): № 31.

A KÖZÉP-EURÓPAI MONOGRÁFIÁK

- № 1.:** Keczer Gabriella: Egyetemirányítás: Lehetőségek és korlátok. Szeged. 2010.
- № 2.:** M. Császár Zsuzsa: Kisebbség-oktatás-politika a Balkánon. Szeged. 2011.
- № 3.:** Győri Ferenc: Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok. Szeged 2012.
- № 4.:** Gulyás László-Keczer Gabriella: Projektmenedzsment 1.0. Szeged. 2012.
- № 5.:** Győri Ferenc (szerk.): A tudás szolgálatában. Szeged. 2012.
- № 6.:** Gulyás László: A Délvidék története 2. Szeged. 2012.
- № 7.:** Veres Lajos (szerk.): Regionális földrajzi tanulmányok. Abonyiné Palotás Jolán 70. születésnapja tiszteletére. Szeged. 2013.
- № 8.:** Gulyás László: A Délvidék története 3. Szeged. 2013.
- № 9.:** Bali Lóránt (szerk.): Muramenti Nemzetiségi Területfejlesztési Társulás és szomszéd településeinek, valamint Muraköz megye opcinák társadalmi-gazdasági tényezőinek elemző bemutatása. Szeged. 2014.
- № 10.:** Lóránt Bali (ed.): Predstavljajte drusvenogospodarstvenich címbenika... Szeged. 2014.
- № 11.:** Keczer Gabriella: Az egyetemek szerepe, irányítása és működése a 21. század elején. Szeged. 2014
- № 12.:** Dajnoki Krisztina: Helyet mindenkinek! Fogyatékos, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók HR sajátosságainak feltárása az Észak-Alföldi régióban. Szeged. 2014.
- № 13.:** Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig. Szeged. 2014
- № 14.:** Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig II. Szeged. 2015.
- № 15.:** Miklós Péter: Érték és foglalkoztatás. Tanulmányok a munka világából. Szeged. 2017.
- № 16.:** Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 2. Szeged. 2017.
- № 17.:** Gulyás László: „Sok van mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb”. Tanulmányok a gazdálkodás- és szervezéstudományok köréből 2009–2017. Szeged. 2018.
- № 18.:** Polgári Szilvia: Beszélgetések vágatlanul/Conversation uncut version. Szeged. 2018.
- № 19.:** Haffner Tamás: Az Unió és a magyar energiapolitika helyzete és kihívásai. Szeged. 2019.
- № 20.:** Gulyás László (szerk.): SZÁZADIK! 2019. **№ 21.:** Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében 3. 2019.
- № 22.:** Gulyás László (szerk.): 111 életrajz a külpolitika történetéhez. 2020.
- No23:** Turcsányi Enikő (szerk.): Fejlődéslélektan óvodapedagógusoknak, fejezetek a fogamzástól a beiskolázásig. Szeged. 2020.
- No24:** Gulyás László (szerk.): A Délvidék története 4. Szeged. 2020.
- No25:** Gulyás László (szerk.): A Délvidék története 5. Szeged. 2020.
- No26:** Gulyás László (szerk.): Fejezetek a versaillesi Közép-Európa történetéből. 1. kötet: Az utódállamok születése 1918–1924. Szeged. 2021.
- No27:** Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 4. Szeged. 2020.
- No28:** Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged. 2021.
- No29:** Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged. 2021.

TAYLOR

Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

VI. évf. (2014): № 14–15.; № 16–17.

VII. évf. (2015): № 18–19.; № 20–21.

VIII. évf. (2016): № 22.; № 23.; № 24.; № 25.; № 26.

IX. évf. (2017): № 27.; № 28.; № 29–30.

X. évf. (2018): № 31.; № 32.; № 33.; № 34.

XI. évf. (2019): № 35.; № 36.; № 37.

XII. évf. (2020): № 38.

XIII. évf. (2021): № 39. (szerkesztés alatt)

GEOPOLITIKAI SZEMLE

I. évf. (2019): № 1.; № 2.; № 3.

II. évf. (2020): № 4.; № 5.

III. évf. (2021): № 6.; № 7.

IV. évf. (2022): № 8. ; № 9.

TARTALOMJEGYZÉK

GAZDASÁGTÖRTÉNET ROVAT

VARGA PATRIK: A Pécsi Nádor Szálló története a piaccgazdaság korában (1845-1941) 7–19

HORTHY-KORSZAK ROVAT

BAGDI RÓBERT: Országgyűlési képviselő és bankvezér: Paupera Ferenc pályája az 1920-as évtizedben 20–33

Jelen folyóiratszám
a
Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására

155. kiadványa

VARGA PATRIK ZSOLT

MSc-hallgató, Vezetés és Szervezés szakágon

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs

MSc-student of Leadership and Organisation program,

University of Pécs Faculty of Business and Economics, Pécs, Hungary

ORCID: 0009–0008–3370–8087

email: patrik.varga96@gmail.com

**A PÉCSI NÁDOR SZÁLLÓ TÖRTÉNETE A PIACGAZDASÁG
KORÁBAN (1845–1941)**

THE HISTORY OF THE NÁDOR HOTEL OF PÉCS DURING THE ERA OF MARKET ECONOMY (1845–1941)

ABSTRACT

In this study, I will present the Nádor Szálló of Pécs, one of the most famous hotels of the city from 1845 to 1941. The Vendégfogadó a Nádorhoz built in 1846, emerged as part of the local hospitality system as traditional inns. The guesthouse fully met all aspects of contemporary hospitality, satisfying the expectations of the time. The Nádor was a precursor to the first modern hotels of Pécs. It offered a range of services that were unusual in rural hospitality at that time. Through its owners, the hotel implemented numerous innovations that set it apart from other inns as well. Unfortunately, by the turn of the century, its condition had deteriorated, and its traffic declined due to the changing consumer habits and the spread of competitors. Its first renovation took place in 1902. Following a comprehensive modernization, the Nádor Szálló was revived, becoming the most famous and well-known hotels of Pécs. However, the life of the hotel did not become orderly. Despite initial successes, during the period of World War I, the Serbian occupation of Pécs, the first economic depression, and World War II, the hotel faced numerous challenges.

Keynotes: Pécs, economic history, market economy, hotel history, Nádor

Kulcsszavak: Pécs, gazdaságtörténet, piacgazdaság, szállodatörténet, Nádor

1. Bevezetés

Tanulmányomban a pécsi vendéglátás egyik kiemelkedő szálláshelyének, a Nádor Szállónak a történeti fejlődését mutatom be. A Nádort két helyi polgár, Stopfer Márton és Schönherr Eduárd építtette 1845–46-ban, amivel megteremtették a város első, mai értelemben vett, modern szállodáját. A Nádorról már sokan, sokfélét írtak. Számos szakirodalmi munka segítette kutatásomat, amelyekből a pécsi vendéglátás, azon belül is szállásadás, szállodaipar képe bontakozott ki előttem; ebben az ágazatban később el tudtam helyezni a szálloda történetét. A szálló életútjának kronologikus rendje Trebbin Ágost könyve alapján könnyen követhető. Már Antalffy Gyula reformkori leírásában is olvashatunk a Nádorról, amely kiinduló állapotot Kovács Lajos 2000-es könyve egészíti ki, néhány fontosabb állomást megemlítve. Fontos információkkal bírtak a 2010-ben kiadott Pécs Lexikon tárcái és leírásai, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár

Baranya Vármegyei Levéltára által kiadott tanulmányok is. A szálloda és a pécsi vendéglátás kapcsolatát a korabeli sajtó jól egészíti ki; segítségével a mindennapos működésbe láttam bele. A Pécsi Napló, a Pécsi Figyelő, a Dunántúl és egyéb helyi- és országos sajtó hasábjait a hungaricana.hu és az ADT adatbázisok segítségével értem el. A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárában végzett kutatásom révén pedig a Nádor sikerességére utaló iratokat találtam építési tervek, fennmaradt hagyatéki leltárak stb. formájában. A szállodáról alkotott teljes képet számos múzeumi és egyéb forrás egészítette ki. Kutatási tevékenységemet három fő szakmai kérdés mentén folytattam. Egyrészt, érdekelt, hogy miben mutatkozott meg a Vendégfogadó a Nádorhoz, vagyis a Nádor modernitása Pécssett a korabeli vendéglátásban. Másrészt, hogyan hatott a Nádor Szállóra a dualizmus majd 50 éves gazdasági fellendülése? Végül pedig, miként működött a Nádor a világháborúk közötti időszakban?

2. A pécsi gazdaság és vendéglátás jellegzetességei a 19–20. században

Pécs 1780-tól szabad királyi városi rangra emelkedett, amivel jelentősen megnövekedett gazdasági szerepe a régióban. A város olyan jogosítványokhoz jutott, – napi piac-, heti-, havi- valamint országos vásárok tartása – amelyekkel sikerült a 19. század elejére kereskedelmi- és piacközponttá válnia a dél-dunántúli térségben.¹ Három fő szárazföldi kereskedelmi útvonal szelte át a baranyai települést, amellyel a város elérte a déli-, a fővárosi-, illetve a nyugati piacokat is.²

A 19. század első feléig Pécssett jellemzően a hagyományos vendégfogadás rendszere működött. Az idelátogatók többsége döntően a kereskedelem résztvevői voltak (árusok, kofák, vásárosok és piacozók), akiken kívül megfordultak még katonai szolgálattevők és egy-egy hosszabb út alkalmával megpihenő átutazók is. Az idegenek, vagyis nem pécsiek legfeljebb néhány napot töltöttek el a városban, ahol alapszükségleteik kielégítése után folytatták útjaikat, feladatukat. Pécsre alig néhány szabadidős utazó tért be ekkoriban, akik valóban azért érkeztek, hogy megnézzék a mediterrán várost; közülük is kiemelkedik Richard Bright és gróf Hofmannsegg látogatása.³

Erre a keresletre alakult ki a pécsi hagyományos vendégfogadás rendszere. A gyakran földszintes, ritkább esetben emeletes fogadók, vendégfogadók, beszállóvendéglők és söntések alkotta szálláshelyek a legtöbb esetben házszerű építmények voltak, letisztult és egyszerű külsővel. Udvarukban istállókat és kocsiszíneket tartottak, míg a vendégterek és vendégszobák az épületen belül voltak. A fogadósokat a „vendéget látni” szemléletmód jellemezte és ők feleltek a szolgáltatások minőségéért, vendégükért is. A szállók alapszükségleteknek feleltek meg; alacsony kapacitás, meleg konyha, biztonságos tiszta vendégszobák, kezdetleges bútorzat, gyertya világítás és fűtés jellemezte őket – utóbbi kettőért jellemzően felárat kellett megfizetni.⁴

A fogadók jellemzően a város egy-egy piaca felé, a Pécsre érkező kereskedelmi útvonalak mellett helyezkedtek el, rendszerint a külvárosi részeken úgy, mint a Szigeti-, Siklósi- és Budai külvárosokban. A Budai városrészben volt a legtöbb szálláshely. Ez nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy az itt lévő marha- és búzapiac bírt a legnagyobb forgalommal a városban. Érdekes, hogy Pécs történelmi belvárosában csupán egy fogadó állt, amely utal a korszak rossz

helyi közlekedési infrastruktúrájára. A legjelentősebb fogadók a Magyar Korona, a Mátyás Király, az Aranyhajó, a Magyar Király, a Hétfejedelem, a Fehér Farkas, és a tanulmányunk tárgyát képező Vendégfogadó a Nádorhoz voltak.⁵

1867-ben, az osztrák–magyar kiegyezést követően Pécsen is megindult egy mintegy 50 éves gazdasági fellendülés. Ez idő alatt a pécsi gazdaság gyökeresen változott meg. Kialakult a modern pénzügyi infrastruktúra, dinamikusan nőtt a gyáripar. Kiemelkedő ipari vállalatok voltak a DGT bányái, a Zsolnay-porcelángyár, az Angster orgona- és harmónium üzem, a Hamerli-kesztyűgyár, a Höfler-bőrgyár vagy éppen a Hirschfeld-sörgyár. Egészen a 19. század végéig Pécs az ország 2–3. legnagyobb borkereskedője volt. Kiépült a piacgazdaság és megerősödött a városi vállalkozói réteg. Egy növekvő jólét jellemezte a város lakóit.⁶

Pécs kereskedelmi jelentősége tovább növekedett, amikor vasúti összeköttetés révén a város bekapcsolódott az országos gazdaság hálózatába. Az utazóközönség többségét továbbra is a forgalmazásban résztvevők alkották. Ugyanakkor a város gazdasági jelentőségének növekedésével megjelentek a különféle hivatalos ügyekkel, politikával, intézkedésekkel foglalkozók is, valamint egyre több szabadidős utazó egyre hosszabb időre látogatott el a baranyai régió székhelyére. A vendégek alapszükségleteiken túl további igényeket támasztottak modern szolgáltatások iránt.⁷

Az 1870-es évektől kezdődően ezt a lehetőséget felismerve több helyi polgár is szállodaépítésbe kezdett, amely a mai értelemben vett modern vendéglátás és szállodaiipar alapjait teremtette meg. A tulajdonosokra oly jellemző vállalkozói attitűdöt – amelyben a szállásadás profitszerzési céllal történt a tőke kockáztatásával – belső motivációval, saját személyes céljaik megvalósításával egészítették ki. A vállalkozók többsége főleg helyi polgárok voltak. A felépült szállodák több emeletes, gazdagon díszített épületek voltak, amelyek alapvetően határozták meg a város látképét. Udvarukból eltűntek a kocsiszínek és istállók, helyüket kellemes kertek vették át. A polgárosodáshoz szorosan illeszkedve különféle helyiségekkel, vendéglővel, söröző-borozóval és kávéházakkal várták vendégeiket. A szállók vendégszobáit pompásan díszítették és olyan magas minőségű szolgáltatásokat kínáltak, mint a személyzeti szobaszervíz, a folyó hideg-melegvíz, az elektromos világítás, a központi fűtés vagy éppen a felvonó megléte.⁸

A szállodák már nem kényszerültek a külvárosokba, hiszen a városban működő bérkocsis rendszer és a fejlődő pécsi közlekedés (villamos) összekötötte a szálláshelyeket a szállóvendégekkel. Ugyanakkor a hotelek mellett egyértelműen megélték a hagyományos vendégfogadók is. Pécsen ez a tradicionális-modern kettőség azért létezhetett, mert a piac nagysága elégséges keresletet támasztott mindkét szereplő számára. 1915-ig a Vadászkiirt, a Vadember, a Nemzeti Szálloda, a Pannonia Grand Hotel, és a névváltoztatáson átesett Nádor Szálló épült fel. A szállodák névsorát az 1920–30-as évektől pedig a Hotel Excelsior, a Vasúti Szálló és a Mecsek Üdülőszálló bővítette.⁹

Az I. világháború országosan és Pécs gazdasági életében is jelentős visszaesést eredményezett. A trianoni béke következtében a város hatalmas piacokat veszített, aminek hozományaként sok más ágazat mellett a kereskedelem, és így a vendéglátás lehetőségei is beszűkültek. Újabb gazdasági bővülésre csak 1921 után – a szerb megszállást követően – volt lehetőség. A sorozatos válságok hatására számtalan vállalat működése ütközött folyamatos problémába. A legjobban talán mégis a pécsi vendéglátás, azon belül is a szállodaiipar sínylette meg ezt a korszakot, aminek következtében számos szálláshely került bankfüggőségi viszonyba.¹⁰

3. Vendégfogadó a Nádorhoz 1844–1902 között

Most azonban térjünk vissza az 1840-es évekbe, a hagyományos vendégfogadás korába. A városban fellelhető fogadók között gazdasági verseny nem alakult ki, mert a vendéglátás piacának kereslete elég volt a gazdaságos üzemelésre. A fogadók elhelyezkedésének sajátosságából adódóan csak az Aranyhajó Fogadó állt egyedülként a belvárosban, de ez 1846-ban megváltozott a Vendégfogadó a Nádorhoz elnevezésű szálloda megnyitásával. Pécs az 1844–45-ös években a Fő tér (mai Széchenyi tér) keleti oldalán található egyházi területeket árverés útján kívánta értékesíteni. A város ezzel több középületet szeretett volna átadni a folyamatosan növekedő városi lakosság számára. Az elárverezett területen való beruházóknak különféle feltételeknek kellett megfelelniük, cserébe olyan gazdasági támogatásokért, mint például a lokális adómentesség.¹¹

A városi törekvés, valamint a kereskedelmi utak csomópontjában kialakult központi piac szomszédsága kitűnő lehetőséget biztosított Schönherr Eduárd pécsi kereskedő, valamint apósa Stopfer Márton bonyhádi lakos számára, akik megálmodták a Nádor Szálló elődjét. A két vállalkozó a szállodához szükséges telkeket 1844. decemberében (5.910 pengő, 215,5 négyszögöl) és 1845. áprilisában (6.005 pengő, 251 négyszögöl) vásárolták meg. Az építési feltételek elfogadása után megkezdődtek a tervezési- és kivitelezési munkálatok Piatsek József segítségével. *„Piatsek József – híres pécsi építész – egy késő klasszicista épületet tervezett, a földszintjén íves záródású nyílásokkal, a dísztelen emeleti homlokzaton az osztóparkányra állított négy pilaszterrel.”*¹² Az építkezést 1845-ben kezdték el, amelyet egy 39 napos kényszerszünet hátráltatott; az építkezési telken levő plébánialakból a plébános még nem költözött ki. Amint ezt a problémát sikerült orvosolni, a munkálatok annál nagyobb ütemben folytatódtak, és így 1846. október 17-én megnyitotta kapuit a város legújabb szállodája. Igaz, egyelőre még csak a földszinti Nádor Kávéház fogadhatta vendégeit, mivel a szállót október végén nyitották meg.¹³ A József Nádor tiszteletére elnevezett Vendégfogadó a Nádorhoz egyedülálló jelenségnek számított Pécsen; beleillett a korabeli vendégfogadás sajátos rendszerébe, megfelelően a kor minden elvárásának, ugyanakkor túl is mutatott azon. A Nádort joggal nevezik Pécs első valódi szállodájának.

Az épület élenjáróságát bizonyítja, hogy működéséhez bérlőt fogadtak a tulajdonosok, akik hamar felismerték azt, hogy ilyen formában folyamatos passzív jövedelemre tehetnek szert. A legelső bérlő a Schönherr Eduárd által felkért Hohe György volt, aki a fővárosban szerzett hét éves kávéházi tapasztalatot. A 6 évre szóló, 8 pontból álló német szerződés értelmében a bérlő évente 2.000 pengő és 12 császári dukát bérletdíjat fizetett, valamint ő felelt a felépülő komplexum bebútoroztatásáért is. Törekvései feltehetően sikeresnek bizonyultak, amelyet a saját költségén nyomtatott hirdetménye is alátámasztott: *„Hirdetmény. Alulírt Pesti Polgár mély tisztelettel hírül adja a Fő Nemesség Cs. Kir. Katonáság és tisztelt Közönségnek, hogy ő Pécsen a Főtéren a Színház melletti két emeletű 30 díszesen bútorozott Szobákból álló újonnan felépített Vendégfogadót A Nádorhoz Címzett haszonbérbe vette, és semmi költséget nem kimélt, hogy a csinosság kényelem s pompásság a Nagy Kávéházban melly két Teke asztallal ellátott, az ebédlő Teremben, és minden vendégszobákban kitüntető legyen, a csekély megmutatásáért az figyelmének, tisztelt Vendégeknek kegyeit megnyerhesse. A legpompás és legtisztább szolgálatról minden t. ez. Vendég annak bebizonyítását megszerzeni, és minden megbízások az Étkekben, amazoknak legízletesebb elkészítésükben és bő válogatásukban, egyszersmind a legjobb Borokkal úgy a külön Italokkal jutányos ár mellett szolgálni fog. (...)*

Ami a Kávéházat illeti, alulírt különösen hírül adja, hogy eleve gondoskodva vagyon, a tisztelt Vendégeknek ebéd utáni legjobb elkészült kávéval szolgálhasson. Naponta 6 órakor reggel a Kávéház felnyitattik, ahol estvéli 11 óráig minden szempillanatban Kávé, Chocolate, Puisch s más tetőző italokkal, ahol különösen elkészített porhanyó süteményekkel szolgálni fog. Nem különben azon tisztelt Vendégek kik villás reggelizést kívánnak, tisztos szolgálat mellett egy kényelmes hely kijelölve vagyon. Pécssett October h[a]va 24. 1846. legalázatosabb szolgáljuk Hohe György: Vendéglő a Nádorhoz.”¹⁴

Az emeletes épület földszintjén elegánsan bebútoroztatott étterem és kávéház nyílt, amelyekkel a polgárság számára teremtették meg a mindennapi élet színterét. Széles kapun keresztül juthattunk az épület által védett udvarba, ahol istállók és kocsiszínek várták a városba látogatókat; valamint itt kapott még helyet egy kisebb kerthelyiség is a különféle társas összejövetelek részére. A szálloda folyosóit faragott oszlopok díszítették, míg közöttük üveglapokkal tették még egyedibbé a belső teret. A díszítést a vendégszobák esetében sem fogták vissza, amely a falfestésen és a megválogatott bútorokon is látszódott. 30 szobát alakítottak ki a Nádorban, amellyel egészen az 1870-es évekig a legmagasabb kapacitású szállodaként tartották számon Pécssett.¹⁵

A szálloda hamar bekerült a város mindennapi életének körforgásába. A kezdeti sikerek után ugyanakkor a Nádor tekintélye elkezdhetett romlani, ami odáig vezetett, hogy Schönherr és Hohe üzleti kapcsolata teljesen megromlott. A tulajdonos nem volt elégedett a szálloda vezetésével, ezért szerződést bontott. Megfelelő bérlő híján a pécsi kereskedő 1854-ben saját kezébe vette a létesítmény igazgatását. Szokatlan, a korabeli vendégekben fel sem merült látens igények kielégítésére tett próbálkozásai sikertelennek bizonyultak, de biztosan felfigyeltek rájuk. Schönherr innovatív szemléletének és újító szándékának ezévben bekövetkezett, korai halála vetett véget. A Nádort végrendeletében egyetlen fiára, Schönherr Mihályra hagyta.¹⁶

Az ifjú Schönherr sokkal visszafogottabb személyiséggel rendelkezett, mint édesapja. Hiányzott belőle a folyamatos fejlesztés iránti igény. A vendéglős feladatait maximálisan elvégezte és a szállodát sikeresen üzemeltette, bár nem tartott lépést a folyamatosan alakuló környezettel. A Nádor számtalan társas eseménynek adott otthont vezetése alatt. A századfordulóra az épület állaga viszont leromlott, az 1870-es évektől egyre több versenytárs jelent meg, és megváltoztak a fogyasztói szokások, igények is. A nehéz helyzetre való tekintettel a tulajdonos felülbírált korábbi álláspontját, és 1897-től neves pécsi szakembereket bízott meg az egyes vendéglátói üzemek vezetésével. Így került be például a Nádor Kávéház bérlőinek sorába Skrobai István, Büttner József (volt főpincér) vagy éppen Weindorfer János. A Nádornak nem kedvezett Schönherr Mihály 1901. október 6-án bekövetkezett halála sem.¹⁷

A családi örökség jó kezekbe került. Az új tulajdonosok Schönherr Erzsébet (Mihály lánya) és férje Perczel Béla (főszolgabíró és zománccgyáros) lettek, akik úgy gondolták, hogy a hagyományos felfogás helyett új módszerekkel kell az egykor úri közönséget kiszolgáló Nádort újjáéleszteni. Munkásságuk eredményeképpen új fejezet kezdődhetett el a szálloda életében.

4. A Nádor Szálló feltámadása és korai élete 1918-ig

Az új tulajdonosok a szálló teljes átépítése és korszerűsítése mellett döntöttek. A szálloda tervezője a korszak egyik legismertebb pécsi építésze, Schlauch Imre volt, akinek munkáját Schaf-

fer Ignác Béla vendéglátói szaktanácsadó egészítette ki. Schaffer – a majdani bérlő – javaslatára a tervezőcsapat Budapesten tett látogatásával tapasztalatokat gyűjtött, mert egy fővárosi színvonalon üzemelő létesítményhez újítások kellettek. A később megvalósuló innovációk bevezetéséhez a budapesti Rákóczi úti Pannónia Szálloda szolgált alapul.¹⁸ A régi Nádor lebontását 1902. február 17-én kezdték el. A korabeli állapotokat mutatja, hogy a városnak kártevő irtót kellett felfogadnia.¹⁹ A kortárs sajtóban olvashatjuk, hogy az utolsó hétvégén a Nádor Kávéházban búcsúestélyeket rendezett az akkori bérlő, Weindorfer János.²⁰ Az átépítést a pécsi lakosság is maximálisan támogatta. Egy másik cikkből kiderül, hogy a régi szálloda felett eljárt az idő, és a felértékelődött belvárosnak, és így Pécs városának is kijárt már egy ehhez méltó szálloda.²¹

Szinte rekordidő, nyolc hónap alatt építették fel a város ekkori leggrandiózusabb szállodáját, amely 1902. október 18-ára készült el. Az engedélyeztetés és az utómunkálatok befejeztével, az ünnepélyes megnyitóra november 20-án került sor. A szállodai komplexumról egy 1902. novemberi cikk a következőket írja: *„Pécs legújabb látványossága a teljesen újjáépített régi „Nádor“ szálloda. (...) Az idegenforgalom sokat nyer e pompás új szállóval, melynek pazar berendezése még a fővárosi szállodákat is fölülmúlja. Az új „Nádor” szállóval Pécs legnagyobb terének, a Széchenyi tér külső képe is sokat nyert, mert az épület hatalmas méreteivel ezen tér amúgy is nagyvárosi jellegét nagyban emeli. Az előcsarnokba belépve mindjárt feltűnik az összes helyiségek szerencsés elhelyezése. Szemben a főbejárattal van a mozgatható üvegfedélzettel ellátott téli kert, mely világvárosi mintára készült. (...) Az előcsarnoktól balra a tágas fölépcső vezet fel a szálló első és második emeletére, míg a földszinten mindjárt a bejárattal jobbra a tágas és világos kávéház, mely méreteivel Pécs amúgy is pompás kávéházait is fölülmúlja, balra pedig az utcai tágas pilseni söröző fekszik. Ha e két helyiség részletes leírásába bocsátkoznánk, meg kellene a kitűnő szellőző- és fűtő készülékek kívül még számos, itt először alkalmazott újításról emlékeznünk, de bízunk annak legcélszerűbb berendezését Schaffer I. B. az egész épület bérlőjének szakismeretére. (...) Az ő finomult ízlését hirdeti az a páratlan eleganciával és kényelemmel berendezett 56 szoba is, melyek villanyvilágítással ellátva mérsékelt árak mellett állanak az utazó közönség rendelkezésére. A szálloda számos mellékhelyisége közül megemlítjük a kényelmes fürdőszobát, mely csak a vendégeknek áll rendelkezésére. Ki ilyen körültekintő figyelemmel rendezte be ezen szállodát, az természetesen kávéházában és éttermében is a nagyvárosi kényes igényeket kielégítő kiszolgálást honosít meg.”*²² Az egyedülálló, romantikus stílusú épület kivitelezésében szinte kivétel nélkül csak pécsi vállalkozók vettek részt; mintha mindenki egy közös városi projektnek tartotta volna a Nádort, amivel Pécs legjavát szerették volna kifejezni. Egyedül a bútortartat származott Horvátországból és Bécsből, amelyet a gyors leszállítás miatt választott a bérlő. Emiatt sajnós a városi iparosok nehezteltek is Schafferre, amelyet a pécsi újságírás sem hagyott szó nélkül.²³

A Nádor Szálló a pécsi vendéglátás legkiemelkedőbb szálláshelyévé avanszálódott. Híre nemcsak a régióba, de az egész országba is eljutott. A Perczel és Schaffer alkotta páros visszaadta a szállodának azt a hírnevet, amelyet megérdemelt. Megnyitása után a Nádor rengeteg nyilvános estélynek, összejövetelnek, ünnepségnek adott otthon, szobáit rendszeresen felkeresték a városba érkező politikusok, polgárok és magasabb jövedelemmel rendelkezők. Az egyik legjelentősebb esemény az lehetett, amikor Habsburg József főherceg látogatott el Pécsre; kérdés sem volt, hogy hol töltse az éjszakát.²⁴ A Nádor társadalmi jelentősége megkérdőjelezhetetlen volt; neve egyet jelentett a kultúrával, az újításokkal, az információval.²⁵

A komplexum sikerességéről tanúskodik a bérlő Schaffer Ignác Béla 1905-ös hagyatéki leltára, amelyből több mindenre lehet következtetni. Egyrészt, a szálloda valóban egyedülálló volt a maga korában; az eleganciát és a pompát tükrözte minden elem, amelyeknél nem számított a pénz. Másrészt, ha a cselekvő-szenvedő állapotokat összehasonlítjuk egymással, egy mintegy 10.663 korona 3 filléres tiszta hagyatékot tudunk megállapítani, amely igen jelentős volt.²⁶

Sajnos az újjászületett Nádor szárnyalásának a kiváló szakember, Schaffer halála vetett véget. Innovatív és újító szemlélete, professzionális hozzáállása hozzájárult a szálloda hírnevének növekedéséhez, ami viszont halálózása után megtört. A szálló forgalma visszaesett, látogatottsága csökkent, a tulajdonosok és bérlők nehézségekkel néztek szembe. A kezdetben Schaffer özvegye bérelte intézmény hamar gazdát cserélt, 1908–1911 között ifj. Krausz Béni, majd Pain Emil voltak a bérlők. Utóbbi egészen 1918-ig vezethette a szállodát, amikor is tulajdonosváltás következett be.²⁷

5. A Nádor működése a két világháború közötti időszakban

A stabilan üzemelő Nádor működésében feltételezhetjük, hogy problémák léptek fel, ami tovább romlott az első világháború alatt (idegenforgalom visszaesése, piacok megszűnése, a gazdaság beszűkülése stb.). A kilátástalan helyzet tükrében racionális döntésnek bizonyulhatott a szálloda értékesítése. A Nádort 1918-ban Szigethy Ede vásárolta meg.²⁸

Szigethy fiatalkori katonai szolgálatát Pécsen töltötte, majd diplomaták mellé került. Az ifjú hadiszolgálati során megkeresett pénzéből, leszerelését követően kisebb kocsmákat bérelt. Miután ezeket rendre sikeresen és eredményesen vezette, egyre nagyobb és népszerűbb vendéglátóegységek igazgatását tűzte ki célul. A fiatal vendéglős folytonosan növekvő szaktudásának első komolyabb kihívása az Aranyhajó szálló irányítása volt, amelyet sikeresen megvalósított. Szigethy gyarapodó vagyonát az első világháborús események tovább növelték; felismerve a lehetőséget a hadi élelmezésben, sertéshizlaldái jó befektetésnek bizonyultak. 1918-ban Szigethy Ede vendéglátói tapasztalata, vállalkozói viselkedése és meglévő tőkéje lehetővé tette számára, hogy 880.000 koronáért megvásárolja a Nádor Szállót Perczel Bélánétól, és teljes berendezését Pain Emiltől.²⁹

A háborút követően hatalmas gazdasági visszaesés következett. A mindennapokban felépő infláció és lassan stabilizálódó gazdaság minden vállalatot próbára tett, még a legnagyobb és legtükrösebb vállalkozókat is. Szigethy korábbi szilárd pénzügyi helyzete kezdetben még tartotta a lépést a romló környezetben, és 1920-ban még 50.000 Korona adót vetett ki rá a város.³⁰ A vállalkozások alapvető működése vált kétségessé, aminek következtében egyetlen megoldást a külső tőkebevonás jelentett. Ebben az időszakban rengeteg vállalkozás adósodott el. A pénzügyi szereplők egyre nagyobb befolyással bírtak a gazdaság egészére nézve.³¹

A fentiek alól a Nádor sem húzhatta ki magát, működéséhez új források kellettek. Annál is inkább, mert a háború után 1918–1921 között Pécs szerb megszállás alá került, amely tovább rontotta az amúgy is kilátástalan környezetet. Az okkupáció célja a város elfoglalása, kapacitásainak kihasználása volt. A megszálló csapatok központja a Nádorban volt. (Általában a katonai és a politikai tisztek előszeretettel szálltak meg a szállodában.) Érdemi fellendülésre csak 1921 után, a nemzeti csapatok bevonulása után lehetett számítani.³²

A dunántúli város felszabadulása után Szigethy Ede belátta, hogy nem képes tovább finanszírozni a Nádort; úgy gondolta, hogy a szállodát társasági formában kell tovább igazgatni, amellyel tőkéhez juthat, önállóságának részleges feladása mellett.

A háború után Pécssett – más ágazatokkal szemben – a kereskedelemmel foglalkozók száma mintegy 20%-kal növekedett. Hátterében az állt, hogy az eladósodás következtében a bankszektor jelentős tőkefelhalmozásra tett szert, amely pénzt más ágazatokban fektetett be. Ennek következtében sok olyan részvénytársaság jött létre, amelyek nagykereskedelemmel foglalkoztak és a bankok érdekszférájába tartoztak. A társaságok működése azért volt fontos, mert a helyi piacokon túl megyei, vagy akár regionális szinten is működtek, egy olyan korszakban, amelyben Pécs a túlélésre törekedett. Ilyen rt. volt az 1922-ben megalakult Dunántúli Szálloda és Élelmiszerüzemi Rt. (továbbiakban: DSZÉ Rt.) is, amely a térség számos vendéglátó helyének igazgatásáért felelt. 1923-ban bérbe vette a Nádort, illetve a mellette lévő Pannonia Grand Hotelt is. Ekkortól kezelték először a Nádor–Pannonia szállodákat egy komplexumként. A 10.000.000 korona alaptőkével jegyzett társaság a Dunántúli Bank Rt. érdekeltségébe tartozott, de 1923-tól a Pannónia Sörfőző Rt. is folyamatos befolyáshoz jutott. A DSZÉ Rt. igazgatósági tanácsába Szigethy Ede szakmai igazgatóként került, elismert vendéglátós szaktekintélye okán.³³

A Nádor működésében várt stabilizáció azonban elmaradt; számtalan alkalmazotti gond jelentkezett és az épület karbantartási munkálatainak elmulasztása is problémát okozott.³⁴ Az átmeneti megoldásként szánt DSZÉ Rt.-t 1928-ban felvásárolta a Pannónia Sörfőző Rt. mintegy 128.000 pengőért. Az új részvénytársaság, vagyis a pécsi sörgyár felismerte azt a lehetőséget, ha felvásárolja a vendéglátóegységeket tömörítő vállalatot, akkor kizárólagos forgalmazó helyekre tehet szert saját termékeinek értékesítésére.³⁵ A sörgyár, akárcsak megannyi másik vállalkozás is, próbálta túlélni ezt az időszakot. A nagymúltú gyár söripari termékei mellett jéggyártással is foglalkozott, amely utóbbi főtevékenységgé vált az ínséges időkben. Belátható, hogy a piacszerzési lépés teljesen logikus volt.³⁶

Az 1929–33 közti gazdasági válság idején a Nádor sorsa megpecsételődött. 1932-ben Szigethy Ede olyannyira eladósodott, hogy nyugdíjaztatását kérte. A DSZÉ Rt. vezette vendéglátó helyiségek élére Weisz Ferenc került.³⁷ 1933-ra a DSZÉ-t felszámolta a Pécsi Pannónia Sörfőző Rt. Sajnos a nyugdíjba vonult Szigethynek nem sikerült rendeznie a nagyjából 400.000 pengő tartozását, így ellene a Pécsi Takarékpénztár 1934. január 9-én árverést kért, aminek következtében a Pécsi Sörgyár Rt. 250.100 pengőért vásárolta meg a Nádor Szállót. A volt igazgató későbbi éveiről nincs tudomásunk, 1938-ban hunyt el.³⁸

A válság után újabb fellendülés indulhatott meg, amire nagy szüksége volt Pécs gazdaságának. Ebben hatalmas szerepe volt a városnak magának, amely az 1930-tól kezdődően tudatosan kezdte el fejleszteni saját idegenforgalmát, turizmusát. Ebben az időszakban számtalan infrastrukturális fejlődést eszközöltek, elsősorban a közlekedésben (gyors vonatok, repülőgép összeköttetés, autóbusz forgalom a főváros között stb.).³⁹ Az évenként tarthatott vásárok számát megemelték 12-re, amivel a városba látogatók forgalmának növekedésére számítottak.⁴⁰ Az országban az elsők között Pécssett állítottak fel egy olyan szervezetet, amely a város turizmusát vizsgálta. A komitè a 30-as évek első felében határozta meg a belváros kulturális- és örökség turisztikai elemeit, illetve ekkortól kezdődően hangsúlyozták a Mecsek, és így a panoráma, a természet és a város szépségét. Valamint, ne felejtjük el megemlíteni azon marketing törekvé-

seket sem, amelyekkel Pécs népszerűsítése vette kezdetét; filmek, képek, képeslapok, brossurák, matricák stb. A tudatos és folyamatos fejlesztésnek hála Pécs idegenforgalma növekedett és egyre nagyobb számban fordultak meg városunkban akár országos, akár külföldi viszonylatról is beszélünk.⁴¹

Ennek ellenére nem rendeződött a Nádor sorsa: épületének állaga folyamatosan romlott, habár felújítására több ígélet és terv is született.⁴² 1938-ra olyannyira leromlott a szállodai komplexum állaga, hogy a kávéházi és éttermi helyiségeket be kellett zárni.⁴³

A felújítás elkerülhetetlenné vált, amit a sörgyár is belátott. 1938-ra mintegy 100.000 pengős beruházást végrehajtva az új bérlővel, Deim Ernővel együtt ismét felújították a Nádor komplexumot. „(...) *A megszűnt Nádor kávéház újjászületett és annak volt ma a megnyitója és sajtóbemutatója. (...) A régi Nádor épületének átalakításába a pécsi Pannónia sörgyár 80 ezer pengőt fektetett be, amit az új bérlő a belső berendezésekre még további 20 ezer pengővel toldott meg. A kávéház mellett feléledt a Nádor Söröző is, megmaradt a Nádor Étterme, átalakított formában és modern mezt öltött a régi Fészek Grill is. A kávéház hatalmas ablakaival, gumipadlójával és vadonatúj berendezésével barátságos, meghitt helyiség. (...) A márványsztalokon kivétel nélkül abrosz, virág. Az étterem szintén teljesen új. Abrosz, szőnyeg és virág teszi itt is meghitté a tartózkodást. Minden új, finom, diszkrét, elegáns az utolsó szögig. Egy újítás is fogadja itt a pécsieket, amennyiben az étterem ebéd után kávéházzá, azaz caffè restaurant-tá változik át. (...) A kávéház és étterem között foglal helyet a Kertész dzseszbend, amely a tánczenét szolgáltatja. (...) A régi Kétkerem is teljesen újjá alakult, hasonlóan a bridgeterem is. Nyolctíztagú társaság számára még külön szeparé áll rendelkezésre hangulatosan, minden kényelemmel. A kávéház játéktermében új billiárdasztal és a játékasztalok valóságos sora várja a szórakozni. (...) A Nádor Söröző ragyogó berendezése mellett olcsóságával tündököl. Itt olcsó menü és zónarendszer dívik. A Fészek Grill a nagyvárosi bárók minden kellékével rendelkezik. A közepén szabad térség a táncolók részére, körülötte pedig szőnyeges pódium, kényelmes fotőjökkel és asztalokkal. Szemkápráztató fényeffektusok, vázák, szobrok, festmények, bárpult és bárszékek teszik teljessé a berendezést.*” – írta a helyi sajtó.⁴⁴

Habár a Nádor működése nem volt problémamentes, mégis a háborúk között a város kulcsfontosságú közéleti és kulturális helyszíne volt: estélyek, bálók, politikai viták, meghatározó döntések, híres személyek, és megannyi más kapcsolható a szállodához. A pécsi polgárság élettere volt a Nádor Kávéház, amely próbált lépést tartani a társadalmi igényekkel. Jelentőségeről így írtak: „*A Nádor kávéházában csendes vendégek böngészik az újságot muzikaszó mellett. Egy-két idegen, aki a szállodai szoba ridegségéből idemenekült, vagy köszvényes családapák, akiket a készülő időváltás úgy sem hagyta aludni. Az étteremben már mozgalmasabb a kép. Hosszú asztalnál bankettező-társaság.*”⁴⁵

6. Összegzés: a Nádor szálló jelentősége fennállásának első évszázadában

A pécsi Nádor Szálló egyedülálló szálloda volt a piacgazdaság korában. 1846-ban a Vendégfogadó a Nádorhoz a hagyományos pécsi vendégfogadás rendszerében megfelelt és túlmutatott az adott kor elvárásain innovatív és újító szemléletével. A modern pécsi szállodaipar előhírnökeként tarthatjuk számon. A dualizmus korában az erősödő idegenforgalom és a szaporodó modern szállodák (versenytársak) miatt 1902-ben a Nádort újjáépítették. A mintegy nyolchónapos felújítás után a Nádor Szálló Pécs legmodernebb és legmagasabb minőségű szállodájává vált, a

hazai vidéki vendéglátás elismert egysége volt. A folyamatosan növekedő vendégforgalomnak először az első világháború vetett véget, amit súlyosbított a három évig tartó szerb megszállás is. Az inflációs mélyvölgyek és az elhúzódozó konszolidáció során 1923-ban banki tőke bevonására került sor a Dunántúli Szálloda és Élelmiszerüzemi Részvénytársaság révén. 1928-ban a Pannónia Sörgyár Részvénytársaság lett a többségi tulajdonos. A gazdasági világválság következtében a szálloda működése egyre nehezebbé vált, állaga újra leromlott, így felújításra szorult. 1938-ban a tulajdonos pécsi sörgyár és új bérlője ismét felújította a szállodát. 1945 után a szállodát államosították és közös komplexumként kezelték a Pannonia Grand Hotellel, a mai Palatinus Szállodával együtt. A tervgazdaságot is túlélte Nádor egészen az 1990-es évekig szállodaként funkcionált. Az időszerű felújítások elmaradása és a pénzhiány ellenére az épület még mindig áll a Széchenyi tér 15. szám alatt.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Antalffy Gyula [1982]:** Reformkori magyar városrajzok. Panoráma Kiadó. Budapest.
- Babics András [1931]:** Adalékok Pécs város küzdelméhez a szabad királyi városi rangért. Pécs és földesura viszonya a XVIII. század első felében. Taizs József könyvnyomdája. Pécs.
- Bácskai Vera–Nagy Lajos [1984]:** Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bezerédy Győző [1983]:** A városkép és városszerkezet alakulás Pécsen. In: Szita László (szerk.): Baranyai helytörténetírás 1982. Baranya Megyei Levéltár. Pécs. 265–293. old.
- Borsy Judit [2010]:** 3. Ipari kisüzemek, vendéglátás. In: Nagy Imre Gábor (szerk.): Források Pécs város polgárosodásáról (1867–1921) – Tanulmányok és források Baranya megye történetéből 15. Baranya Megyei Levéltár. Pécs. 71–144. old.
- Bright, Richard [1818]:** Travels from Vienna through Lower Hungary; with some remarks on the state of Vienna during the congress, in the year 1814. Edinburgh. Printed for Archibald Constable and Company. Elérhetőség: <https://books.google.hu/>. 575–592. old.
- Gál Zoltán [2005]:** A pécsi magánbankárok felemelkedése és bukása a 19. század derekától az 1930-as évekig. In: Szirtes Gábor–Vargha Dezső (szerk.): Mozaikok Pécs és Baranya gazdaságtörténetéből. Pro Pannónia Kiadó. Pécs. 35–54. old.
- Gonda, Tibor–Kaposi, Zoltán [2022]:** Innovative tourism development in a Hungarian regional centre in the 1930s. In: Journal of Tourism History. Vol. 14. Issue 2. Elérhetőség: <https://www.tandfonline.com/>. 202–214. old.
- Harcos Ottó [1973]:** A Pécsi Pannónia Sörgyár története. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Baranya megyei Szervezete. Pécs.
- Hofmannsegg, Johann Centurius [1800]:** Reise des Grafen von Hofmannsegg in einige Gegenden von Ungarn bis an die türkische Grenze. Ein Auszug aus einer Sammlung von Originalbriefen. Görtitz. Elérhetőség: <https://books.google.hu/>. 48–81. old.
- Kaposi Zoltán [2006]:** Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara. Pécs.
- Kaposi Zoltán [2017]:** Pécs gazdasági helyzete a 19. század közepén. In: Közép-Európai Közlemények. A történelemtudomány, a regionális tudomány, a földrajztudomány, és a gazdálkodás- és szervezéstudományok művelőinek folyóirata. 10. évf., 2. szám. 7–22. old.
- Kaposi Zoltán [2022]:** Pécs gazdasági fejlődése 1867–1914. In: Kaposi Zoltán–Vonyó József (szerk.): Pécs története VI. Iparosodás – polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918). Pécs Története Alapítvány – Kronosz Kiadó. Pécs. 103–192. old.
- Kaposi Zoltán [2023]:** Válságból válságba. A pécsi kereskedelem változásai 1921–1930. In: Közép-Európai Közlemények. A történelemtudomány, a regionális tudomány, a földrajztudomány, és a gazdálkodás- és szervezéstudományok művelőinek referált folyóirata. 16. évf., 1. szám. 9–26. old.

- Kiss Géza [1976]:** A reformkori Pécs ábrázolása a korabeli irodalomban. In: Szita László (szerk.): Baranyai helytörténetírás 1974–1975. Baranya Megyei Levéltár. Pécs. 233–248. old.
- Kovács Lajos [2000]:** Kanyargós utcák, görbe esték. A pécsi bohémvilág a századfordulón. Pro Pannónia Kiadó. Pécs.
- Lengyel György [1989]:** Vállalkozók, bankárok, kereskedők. A magyar gazdasági elit a 19. században és a 20. század első felében. Magvető Kiadó. Budapest.
- Lenkei Lajos [1922]:** Negyven év Pécs életéből. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt. Pécs.
- Magyar Compass [1922]:** Nagy Magyar Compass (Azelőtt Mihók-féle) 1920/21 XLVIII. évfolyam az 1922-ik évre. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv. II. rész: biztosító-, ipar- és közlekedési vállalatok, állam és városok pénzügyei. Stephaneum nyomda. Budapest.
- Magyar Compass [1925]:** Nagy Magyar Compass (Azelőtt Mihók-féle) 1922–1924 XLIX. évfolyam az 1925-ik évre. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv. II. rész: biztosító-, ipar- és közlekedési vállalatok, állam és városok pénzügyei. Stephaneum nyomda. Budapest.
- Márfi Attila [1996]:** Pécs ezer éve. Szemelvények és források a város történetéből (1009–1962). Pécs Története Alapítvány. Pécs.
- Pécs Lexikon [2010]:** Romváry Ferenc (szerk.): Pécs Lexikon I.–II. kötet. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. Pécs.
- Pécs története [2022]:** Kaposi Zoltán–Vonyó József (szerk.): Pécs Története VI. Iparosodás – polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918). Pécs Története Alapítvány – Kronosz Kiadó. Pécs.
- Siptár László [1996]:** A Pécsi Takarékpénztár rövid története (1845–1948). In: Vonyó József (szerk.): Tanulmányok Pécs történetéből 2–3. Pécs Története Alapítvány. Pécs. 55–66. old.
- T. Mérey Klára [1985]:** Dél-Dunántúl iparának története a kapitalizmus idején. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Trebbin Ágost [2006]:** A pécsi Nádor Szálló regénye. Fejezetek egy pécsi szálloda történetéből 1846–1988. Házmaster '98 Kft. Pécs.
- Vámos Eszter [2022]:** Szabadidő és szórakozás a két világháború közötti Pécsen (1921–1941). A pécsi középosztály és az alsóbb társadalmi rétegek szabadidő eltöltésével kapcsolatos szokásai és lehetőségei, Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola „Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Programja. Pécs.
- Varga Patrik Zsolt–Kaposi Zoltán [2023]:** A modern szállodaipar létrejötte Pécsen a XIX–XX. század fordulóján. Turizmus Bulletin. 23. évf., 4. szám. 40–47. old.
- Vörös Márton [1963]:** A Széchenyi tér regénye. Pécs M. J. Város Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya. Pécs.

Sajtóforrások

- 8 órai Ujság:** [1921. 08. 25]: Gosset ezredes kényszerítette a szerbeket Pécs kiűritésére. Budapest.
- Dunántúl:** [1911. 06. 17]: Hírek. József főherceg Pécsen; [1918. 11. 15]: Pécs megszállása; [1920. 02. 11]: Egy jó házból...; [1920. 12. 10]: Újabb adókitetés; [1928. 03. 04]: A Dunántúl szállodai és élelmiszerüzem r. t.; [1930. 06. 05]: Július 1-ig érvényesek...; Nagyszabású kereskedelmi...; [1930. 06. 15]: Szigethy Ede érdekes életútja a pécsi Nádor Szállóig; [1934. 01. 10]: Elárverezték a Nádor Szállót; [1934. 10. 10]: Budapest-Pécs: 3 és 3/4 óra; [1938. 02. 28]: Meghalt Szigethy Ede, a Nádor szálló volt tulajdonosa; [1938. 10. 14]: Ujra megnyílt a modernizált Nádor. Pécs.
- Munkás:** [1922. 10. 04]: Egy szolid, jobb...; [1921. 05. 14]: Két jobb házból való... Pécs.
- Uj Nemzedék:** [1938. 03. 25]: Szomorú aktus. Budapest.
- Uj Pécsi Ujság:** [1902. 09. 15]: A Nádor bérlő kér; [1902. 11. 20]: Az ujonnan épült... Pécs.
- Pécsi Est:** [1922. 04. 25]: A Pannóniát és Nádort a Dunántúli Szállodai és élelmiszerüzemi RT. ... Pécs.
- Pécsi Figyelő:** [1878. 10. 05]: A „Fuchensprung”; [1902. 02. 16]: Bucsuzás a Nádortól. Pécs.
- Pécsi Közlöny:** [1902. 02. 05]: A Nádor szálloda újjáépítése; [1902. 02. 12]: Pécs város (hamenelli) patkányfogója; [1902. 11. 19]: Pécs legújabb látványossága; [1905. 05. 06]: Wilikoff hangverse. Pécs.
- Pécsi Lapok:** [1922. 04. 23]: Vendéglőket és szállodákat bérlő részvénytársaság; [1923. 06. 29]: Pécs éjszakája. Pécs.
- Pécsi Napló:** [1893. 04. 06]: A pécsi technikusok; [1902. 02. 02]: A Nádor-szálloda utolsó napjai; [1902. 02. 19]: Az új Nádor szálloda; [1902. 08. 27]: A kinek nem inge, ne vegye magára; [1902. 11. 19]: Szállodáink és az idegenforgalom; [1905. 12. 17]: Schaffer. I. Béla meghalt; [1918. 08. 02]:

Gazdát cserélt pécsi házak; [1932. 07. 19]: Szigethy Ede ur nyugalomba...; [1935. 07. 16]: Elkészült a város ajándék-kulcsa; [1938. 10. 14]: Deim Ernő vezetésével megnyílt a modernizált Nádor. Pécs.

Levéltári források: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaVL):

- MNL** BaVL IV. 1406. h. „F” 2935/1935 [1844. 12. 30]: A Nádor Szálló teljes építési iratai, tervrajzai, a terület árverezési lajstromai 1844-ből, és a teljes épület átépítési története 1844–1935. pp. 1–80.
- MNL** BaVL IV. 1406. h. „F” 6701/1939 [1939. 02. 18]: A Pannónia Sörfőző Rt. újabb beadványa a Nádor Szálló restaurálásával kapcsolatban, az ehhez kapcsolódó munkák számlaival, tervrajzaival együtt. pp. 1–213.
- MNL** BaVL IV. 1406. h. „F” 9892/1937 [1937. 10. 05]: A Pannónia Sörfőző Rt. a Nádor Szálló restaurálásával kapcsolatos kérvényének ügye, az ehhez kapcsolódó munkák számlaival, tervrajzaival együtt. pp. 1–20.
- MNL** BaVL IV. 1409. b. 5041/1919 [1906. 01. 08]: Schaffer Ignác Béla szállodás, kávéházas és vendéglős halálának hagyatéki leltára. pp. 1–45.

JEGYZETEK/NOTES

- ¹Bácskai–Nagy [1984]; Babics [1931]
- ²Kaposi [2017] 8–9. old.
- ³Kaposi [2022] p. 170; Bright [1818] pp. 575–592; Hofmannsegg [1800] 48–81. old.
- ⁴Pécs Története [2022] pp. 17–22; Bezerédy [1983] pp. 265–293; Antalffy [1982] pp. 73–82.
- ⁵Pécs Lexikon [2010]; Kovács [2000] 41–43. old.; Kiss [1976] pp. 239–240.
- ⁶Kaposi [2022]; Kaposi [2006]
- ⁷Pécs Története [2022]; Pécs Lexikon [2010]
- ⁸Borsy [2010] 135–144, old; Kovács [2000]; Lengyel [1989]
- ⁹Varga–Kaposi [2023]; Pécs Lexikon [2010]; Kovács [2000]
- ¹⁰Kaposi [2006] pp. 176–180; Trebbin [2006] pp. 23–50; Gál [2005]; T. Mérey [1985]; Lenkei [1922]
- ¹¹MNL BaVL IV. 1406. h. „F” 2935/1935 [1844. 12. 30]
- ¹²Pécs Lexikon [2010] p. 10; Kovács [2000] 46. old.
- ¹³Trebbin [2006] 6–10. old.
- ¹⁴Kovács [2000] pp. 46–48; Márfi [1996] 146–147. old.
- ¹⁵Trebbin [2006] pp. 5–10; Kovács [2000] 46–47. old.
- ¹⁶Pécs Lexikon [2010] pp. 10–11; Trebbin [2006] p. 11.
- ¹⁷Kovács [2000] pp. 46–48; Pécsi Napló [1893. 04. 06]; Pécsi Figyelő [1878. 10. 05]
- ¹⁸Trebbin [2006] pp. 23–24; Pécsi Közlöny [1902. 02. 05]
- ¹⁹Pécsi Közlöny [1902. 02. 12]
- ²⁰Pécsi Figyelő [1902. 02. 16]
- ²¹Pécsi Napló [1902. 02. 02]; Pécsi Napló [1902. 02. 19]
- ²²Uj Pécsi Ujság [1902. 11. 20]; Pécsi Közlöny [1902. 11. 19]
- ²³Pécsi Napló [1902. 11. 19]; Uj Pécsi Ujság [1902. 09. 15]; Pécsi Napló [1902. 08. 27]
- ²⁴Dunántúl [1911. 06. 17]
- ²⁵Vámos [2022]; Pécsi Közlöny [1905. 05. 06]
- ²⁶MNL BaVL IV. 1409. b. 5041/1919 [1906. 01. 08]
- ²⁷Trebbin [2006] pp. 27–31; Kovács [2000] p. 51; Pécsi Napló [1905. 12. 17]
- ²⁸Vörös [1963] p. 196.
- ²⁹Trebbin [2006] pp. 31–32; Pécsi Napló [1918. 08. 02]; Dunántúl [1930. 06. 15]; lásd még: Kaposi [2006]
- ³⁰Dunántúl [1920. 12. 10]
- ³¹Gál [2005]; Siptár [1996]
- ³²Dunántúl [1918. 11. 15]; 8 órai Ujság [1921. 08. 25]
- ³³Kaposi [2023]; Magyar Compass [1925] p. 547; Magyar Compass [1922] p. 1405; Pécsi Lapok [1922. 04. 23]; Pécsi Est [1922. 04. 25]
- ³⁴Munkás [1922. 10. 04]; Munkás [1921. 05. 14]; Dunántúl [1920. 02. 11]
- ³⁵Dunántúl [1928. 03. 04]
- ³⁶Harcos [1973] pp. 129–137
- ³⁷Pécsi Napló [1932. 07. 19]
- ³⁸Dunántúl [1934. 01. 10]; Dunántúl [1938. 02. 28]
- ³⁹Dunántúl [1930. 06. 05]
- ⁴⁰Kaposi [2023]
- ⁴¹Gonda–Kaposi [2022]; Pécsi Napló [1935. 07. 16]; Dunántúl [1934. 10. 10]

⁴² MNL BaVL IV. 1406. h. „F” 9892/1937 [1937. 10. 05]

⁴³ Uj Nemzedék [1938. 03. 25]

⁴⁴ MNL BaVL IV. 1406. h. „F” 6701/1939 [1939. 02. 18]; Dunántúl [1938. 10. 14]; Pécsi Napló [1938. 10. 14]

⁴⁵ Pécsi Lapok [1923. 06. 29]; lásd még: Vámos [2022]

BAGDI RÓBERT

PhD., főiskolai docens,
DE Gazdaságtudományi Kar, Debrecen
college associate professor,
assistant professor, University of Debrecen,
Faculty of Economics and Business, Debrecen

ORCID: 0000-0002-3340-391X
email: bagdi.robort@econ.unideb.hu

**ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ ÉS BANKVEZÉR:
PAUPERA FERENC PÁLYÁJA AZ 1920-AS ÉVTIZEDBEN**
MEMBER OF PARLIAMENT AND BANK MANAGER:
THE CAREER OF FERENC PAUPERA IN THE 1920S

Abstract

Ferenc Paupera (1876–1943) was not only a prominent figure in the financial world of Hungary in the 1910s and 1920s, but also in the public life in general, as he was a Member of Parliament between the two World Wars and was also the husband of actress Gizi Bajor for three years. His real financial career took off in 1906, with the number of positions he held in provincial banks and savings banks increasing every year. The breakthrough, however, came with the establishment of the Land Loan and Real Estate Bank of Hungarian Financial Institutions Ltd. in Budapest in 1911, where he was elected a Chief Executive Officer. 1922 brought another turning point, as several people left the Land Loan Bank and Ferenc Paupera became the president of the bank, which was transformed with the emergence of new shareholders. From 1922, Ferenc Paupera also became an independent MP member of the Pápa constituency, and in 1925 he joined the governing party. In 1929, the Land Credit Bank became insolvent, which had a decisive impact on the life of Ferenc Paupera, who lost all his public, political and financial functions, and was involved in a labour dispute that lasted for years.

keywords: election, Member of Parliament, elite, bank president
kulcsszavak: választás, parlamenti képviselő, elit, bankelnök

1. Bevezetés

A hazai pénzügyintézetek múltja változó fontossággal bírt az elmúlt egy, illetve másfél évszázad során történetírásunkban. 1840-ben kezdte meg működését az első hazai pénzügyintézet (Pesti Hazai Első Takarékpénztár), amit számos bank, illetve takarékpénztár alapítása követett. Nem feladatunk azonban, hogy tételes bibliográfia keretében ismertessük a hazai bankok történetéhez kapcsolódó szakirodalmat, illetve nagyobb kontextusba ágyazva, a gazdaságtörténet historiográfiáját. A hazai bankok és takarékpénztárak a dualizmus idején, illetve a két világháború között, alapításuk kerek évfordulóját ünnepelték, így ezen alkalmakra jellemzően valamilyen kiadvány is napvilágot látott.¹ A megemlékezésekkel egy időben megjelentek a tudományos igényű feldolgozások is, így már a dualizmus korában készült összefoglaló mű.² A II. világháború után megvalósuló új államrendnek szüksége volt a saját szemszögéből bemutatott kapitalizmusértelmezésre.³ Az 1980-as évek azonban minőségi változás indult el a hazai gazdaságtörténet

kutatásában, melynek egyik legfontosabb képviselője Kövér György.⁴ A következő évtizedekben aztán egyre változatosabb szemszögből sikerült a hazai bankok történetét gyarapítani. A közelmúltban pedig már a gazdaságtörténet területén historiográfiai szempontú feldolgozások is napvilágot láttak.⁵

Paupera Ferenc neve azonban eddig ritkán került előtérbe a gazdaságtörténeti feldolgozások során, noha a multipozícionális elit tagja volt a két világháború között.⁶ Paupera Ferenc 1927-ben négy jelentősnek mondott pozícióval rendelkezett, a Képviselőházban bizottsági elnöki tisztséget látott el, egy másikban pedig tag volt, amelyek mellé a kincstári főtanácsosi cím, illetve egy bank vezérigazgatói tisztsége járult. Két történeti munka kapcsolható Paupera Ferenc személyéhez: Gyúrósi Pál a magyar–csehszlovák kereskedelmi tárgyalások történetét⁷ dolgozta fel, amelyben Paupera Ferenc a kezektől részt vett, sőt már az azt megelőző informális egyeztetéseken is, mert „jó cseh kapcsolatokkal rendelkezett”.⁸ Tomka Béla pedig a Paupera Ferenc neve említése nélkül, az alábbiakat fogalmazta meg: „...ekkor – s az egész két világháború közötti periódusban – csak egyetlen nagyobb hazai bank került csődbe: a Földhitelbank. Ennek 1930-as bukásához az ingatlanárak és a földek forgalomképességének csökkenésén kívül elsősorban – neve alapján sejthető üzletkörével aligha összeegyeztethető – merész spekulációi vezettek.”⁹

Tanulmányunkban Paupera Ferenc az 1920-as évtized során megvalósított gazdasági és politikai tevékenységének egyes pontjait kívánjuk összefoglalni, a Földhitelbank levéltárban fennmaradt anyagai, a napi sajtó, illetve egyéb források alapján. Milyen mérföldkövek határozták meg Paupera Ferenc pályáját, hogy kortársai azt írják róla, az „egyetlen bankvezér, aki politikus is egyben, aktív politikus, országgyűlési képviselő. Hogy ez minek kell neki? Csak.”¹⁰

2. Paupera Ferenc életrajza

Paupera Ferenc 1876-ban született Budapesten.¹¹ Családjáról annyit tudunk, hogy édesapja, akit ugyancsak Paupera Ferencnek hívtak, a Fővárosi Rendőrkapitányság III. Belügyi Osztályán volt írnok az 1880-as évek elején, a rendőrségen belül kisebb kitérővel¹², végül rendőrségi fogalmazóként, kerekítve 14 évnyi szolgálattal ment nyugdíjba 55 éves korában, de a következő évben elhunyt.¹³ A forrásokból nem derült ki pontosan, hogy a család milyen módon kötődik Pozsonyhoz, annyi bizonyos, hogy Paupera Ferenc apai nagyanyja Paupera Antalné született Vínáry Franciska 1890-ben Pozsonyban hunyt el 77 évesen.¹⁴ A fiatalabb Paupera Ferenc iskoláit Budapesten végezte, kereskedelmi és gimnáziumi érettségét tett, majd a Budapesti Tudományegyetem doctor utriusque juris diplomát szerzett.¹⁵ Az egyetem elvégzése után apja nyomdokain lépve rendőrségi fogalmazó lett a Főkapitányság Bejelentési Osztályán.¹⁶ A jogászok közösségével fenntartotta kapcsolatait, hiszen az még a napilapokba is bekerült, hogy a Budapesti Ügyvédi Kör Vívótársasága vívó estet rendezett, ahol Paupera Ferenc kitűnt a sportolói tehetségével.¹⁷ 1900-ban pedig indult a magyar bajnoki kard és törvívó versenyen is, noha ott érmet végül nem szerzett.¹⁸ A századfordulóra munkahelyet változtatott, mert az 1900–1901. évi budapesti lakcímgjegyzéken, már bankhivatalnokként határozták meg.¹⁹

3. Paupera Ferenc és a bankok

Paupera Ferenc életét az 1900-at követő évtizedben csak a Compassok által lehet valamelyest rekonstruálni. Bankhivatalnokként 1906-ban jutott el oda, hogy egy pénzügyintézetben valamilyen vezetői tisztséggel bízzák meg, amikor a 250.000 korona alaptőkével alapított Zentai Agrár Takarékpénztár Rt. felügyelőbizottságának lett az elnöke. E pénzügyintézet alapításában a Magyar Agrár és Járadékbank, a Bácsmezei Agrártakarékpénztár Zombor és a Közgazdasági Bank Szabadka vett részt, Paupera Ferenc valószínűleg a budapesti székhelyű alapító bank munkatársa lehetett.²⁰ A következő években látványosan kezdett el gyarapodni a pénzügyintézeti funkcióinak a száma. 1907-ben a Szabolcsi Agrár Takarékpénztár Rt. (Nyíregyháza)²¹ alkalmazásában is állt, mert a háromtagú igazgatóság tagja lett. E pénzügyintézet nem újonnan alapították, de fontos változásnak tekinthető, hogy 1907 áprilisában 600.000 koronáról 1,5 millió koronára emelték az alaptőkéjét, amely a Magyar Jelzálogbank, a Magyar Agrár és Járadékbank és a Magyar Telepítő és Parcellázó Bank támogatásával valósult meg. Egy év múlva, a Magyar Királyi Posta-takarékpénztár engedélyezési kölcsönüzlet vezértitkára lett. 1909-ben pedig a szabadkai Délvidéki Közgazdasági Bank Rt. esetében bízták meg egy újabb pozícióval, hiszen felügyelőbizottsági tag lett. 1910-ben pedig az Agrártakarékpénztár Rt. Eger következett, ahol igazgatósági tag lehetett. E számos vidéki pozícióját ráadásul budapestiként látta el, a pénzügyintézetek közös jellemzőjének tűnik, hogy az Alföldhöz kötődtek (agrárhitelezés), és területileg inkább a Délvidék felülreprezentáltsága nevezhető még jellemzőnek. Kapcsolati tőke nélkül szinte bizonyos, hogy e beosztásokkal nem bízták volna meg, 1910-re azonban a zentai szerepvállalása megszűnt.

Mіндеzen tisztségek és az ezzel járó kapcsolatrendszer megalapozhatta, hogy Paupera Ferenc részt vegyen egy új alapítású, agráriumhoz kötődő bank alapításában. 1911. március 16-án alapították meg ugyanis a Magyar Pénzügyintézetek Földhitel és Ingatlanbankja Rt.-t több hazai pénzügyintézet részvételével.²² Az új pénzügyintézetnek Paupera Ferenc lett a vezérigazgatója.²³ A bank alapításában a legnagyobb részvényesnek a Magyar Pénzügyintézetek Központi Hitelbankja számított, ami a részvények közül 18.750 darabot birtokolt (62,5%).²⁴ Az Angol–Osztrák Bank²⁵ ugyancsak részt vett az új pénzügyintézet alapításában, de a 200 korona névértékű részvényekből csupán 6250-et birtokolt (20,83%). Az alapításban más pénzügyintézetek is rész vettek, amelyek közül egy volt fővárosi székhelyű, a Budapest Erzsébetvárosi Takarékpénztár (4,16%), míg a többiek vidéki székhellyel rendelkeztek.²⁶

A bank alapszabálya 7 pontban foglalta össze a bank üzletkörét (6.§). A legfontosabb ezek közül, hogy a bank célja a földbirtokok, telkek és ingatlanok megszerzése vagy kölcsönök nyújtása ezen üzletekre, hogy a vevők azokat a bank felügyelete alatt részben, vagy esetleg egészen továbbadják. Önálló pontban fogalmazták meg, hogy a megszerzett ingatlanokat földarabolva is értékesítik. Célként fogalmazták meg továbbá, hogy az ingatlanokat közvetlen gazdálkodás vagy haszonbérbeadás révén is hasznosítják.

Ez az új alapítású bank működése azonban ellehetetlenült, mivel csőd miatt a Magyar Pénzügyintézetek Központi Hitelbankja kikerült a tulajdonosi körből. Átfogó átalakítás következett, aminek részét képezte, hogy a Magyar Pénzügyintézetek Földhitel és Ingatlanbankja kibővítette üzletkörét és a kamatozó kötvények kibocsátását is felvette a tevékenységei közé, majd nevet változtatott és az 1912. évi közgyűlésen már Földhitelbank Rt. néven működött.²⁷ A részvényesek köre ugyancsak átalakult, az állandóságot az Angol–Osztrák Bank képviselte, amely egészen

1922 végéig az egyik legnagyobb részvényesnek számított, sőt a Földhitelbank pénztáraként is az Angol–Osztrák Bank budapesti telepét jelölték meg. Az Angol–Osztrák Bank birtokában azonban csak 202 részvény maradt meg az alapításkori 6250 darabból. A korábbi részvények kétharmada feltehetően a bank vezetőségének a tulajdonába került át, akik közül dr. Kohner Adolfot kell kiemelnünk (1245 részvény), mert az alelnöki tisztséget is ellátta. A bank működésének első tíz évben az Angol–Osztrák Bank és a Kohner Adolf és fiai cég rendelkezett a legnagyobb részvénytulajdonosi részesedéssel. Az 1916. évi első tőkeemeléskor a Pesti Hazai Első Takarékpénztár és a Deutsch Ignác és Fia cég került be a tulajdonosok közé. A Földhitelbank ezzel ténylegesen is bekerült a Pesti Első Hazai Takarékpénztár érdekkörébe. Az évek során megjelenő új részvényesek többnyire a budapesti pénzarisztokrácia képviselői voltak.

A Földhitelbank alapításkori célja az volt, hogy földbirtokokat vásároljon meg, majd azokat feldarabolva kisebb parcellákként értékesítse. A bank 1911 és 1925 között összesen 105.164 hold – többnyire hitbizományi – földet vásárolt fel.²⁸ A kortársak számára a legnagyobb visszhangot kiváltó üzlet a Károlyi László-féle hitbizomány²⁹ megszerzése volt 1913-ban, amelynek oka valószínűleg a birtok nagysága, illetve az a tény, hogy az akkor még csupán két éve fennálló intézetnek sikerült a birtokot megvásárolnia.³⁰

Paupera Ferenc az 1910 körüli és azt követő években a gazdaság élet meghatározó alakjának számított. 1911-ben, amikor Burdia Szilárd országgyűlési képviselő a sajtóban tagadta, hogy Abbáziában játékkaszinót kívánnak alapítani (és a saját személyes érintettségét is cáfolta), akkor két nevet külön is kiemelt, akikkel *nem* találkozott, sőt nem is látott, egyikük Paupera Ferenc³¹ volt!³² Másrészt Paupera Ferenc 1912-ben vásárolta meg László Fülöp festőművész a mai Zichy Géza u. 10. szám (akkor Pálma u. 10.) alatt álló villáját.³³ A palota átalakítására 1912. június 16-án kapott engedélyt a főváros magánépítési bizottságától.³⁴ A világháború idején a hadikölcsön jegyzésében is részt vett, például 1915-ben 100.000 korona jegyzésével említették meg a nevét a sajtóban.³⁵ A tények mellett, érdemes megjegyezni, hogy jó eséllyel jellemző lehetett életmódjára, mentalitására a Radnóti József által megfogalmazott sorok. „Kevés olyan ember van a pesti pénzoligarchiában, aki könnyebben, szívesebben, szebben tudna pénzt költeni, mint Paupera Ferenc. Ma Budapesten, holnap Párizsban és Londonban holnap után; mindenütt azzal a grandezzaival, amelyet csak olasz vagy spanyol ősöktől örökölhetett. Pénz költeni a maga örömeire, a mások gyönyörűségére, élni szépen, okosan, előkelően, magának és másoknak kellemesen, mindig valami újat vagy legalább valami mást keresve, mindig használva magának önmagának és nem ártani a köznek...”³⁶

4. Paupera Ferenc pénzügyi tevékenysége az I. világháború után

Paupera Ferenc neve a világháborús vereség után mind gyakrabban szerepelt a sajtóban. 1918 novemberében a Földművelésügyi Minisztériumban háromnapos ankétot szerveztek a földreform ügyében, Paupera Ferenc hozzászólásában azt javasolta, hogy a földbirtokreform ügyét egyesítsék az „egyszerű vagyonadó kivetéssel”.³⁷ 1919 januárjában pedig Jugoszláviában tartózkodott, a hazai sajtóban megjelent pozitív véleménye a szomszédos ország gazdaságának újraindulásáról.³⁸ Szerepe a gazdasági közéletben mind jobban megerősödött, így a sajtó 1920 nyarán már a leendő Bethlen-kormány pénzügyminiszteréként számolt Paupera Ferencsel (Po-

povics Sándor volt a mások jelöltjük).³⁹ 1921 márciusában a Nemzetgyűlés pénzügyi bizottságának ülésén jelent meg, ahol a hadiváltságról tárgyaltak (ennek fedezetét az alkohol árára terhelt adó adta), Paupera Ferenc ekkor nyilatkozta, hogy „kétségkívül erős megdézsmálása ez a vagyonnak, de kiheverhető.”⁴⁰ Újabb pozíciójára utal, hogy 1921 tavaszán a svájci–magyar kamara elnökségi tagjaként (báró dr. Kohner Adolf társaságában), Budapesten, a hajóállomáson fogadta a 45 fős küldöttséget.⁴¹

1921 őszén ugyancsak sokszor került a neve sajtó érdeklődésének középpontjába. A kiváltó ok az volt, hogy Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter nem tudta végigvinni a reformjait, ezért 1921. szeptember közepére⁴² elfogyott körülötte a levegő, így a hónap végére kénytelen volt lemondani.⁴³ Az, hogy ki lesz az utódja, a sajtó kedvelt témája volt, számos név felmerült, köztük Paupera Ferencé is. A pletykák tovább erősödtek, amikor kiderült, hogy audiencián járt a kormányzónál.⁴⁴ A sajtóban megjelent hírek alapján nem lehet eldönteni, hogy a pénzügyminiszteri tisztség felmerülése, vajon kinek az ötlete volt, vagy esetleg taktikai húzás volt bárki részéről? Személyes ambícióit talán jelzi, hogy 1921 folyamán, időben egybeesve a pénzügyminiszter lemondásával, az Amerikai Egyesült Államokban két magyar nyelvű folyóiratában az Újvilágba kivándorolt magyarok anyagi hozzájárulását kérte a Magyar Nemzeti Bank felállításához. Paupera Ferenc szerint „Két milliárd korona, tehát a dollárt 720 koronájával számítva 2.778.000 dollár kell a magyar jegybank részvénytőkéjéhez, a mit könnyen meg lehet Amerikában szerezni. A magyar jegybank a befektetett tőke után szép kamatokat fog hajtani, itt nem lehet szó kockázatos üzérkedésről, ez nem hazafias jótékonyság, hanem jövedelmező üzlet, a melynek csak velejárója Magyarország pénzügyi talpraállítása”.⁴⁵ Paupera Ferenc nem sajnálatot várt el, hanem segítséget. Arra is gondolt, hogy állami dollárkölcsönt is meg kellene szerezni. Az ötletére a távozó pénzügyminiszter is reagált a sajtóban, ami jelzi, a felvetés lehetséges életképességének voltát, bár több pontban megindokolta, miért nem működhetne a terv.⁴⁶ Mértékadó vélemények alapján viszont Paupera Ferencnek nem is volt esélye a pénzügyminiszteri tisztségre: „...egyes bankigazgatók, így Paupera Ferenc jelöltségéről is szólnak [a hírek], teljesen nevetségesek és inkább arra jók, hogy bizonyos körökben hiúsági célt szolgáljanak”.⁴⁷ A teljes „jelöltségi ügy” lezárásának is tekinthető, hogy „Beavatott helyről nyert információk alapján meg kell állapítanunk, hogy ennek az audienciának koránt sincs komoly befolyása a pénzügyminiszteri szék betöltésére...”. A sajtó munkatársai szerit ez csak egy megbeszélés volt, amit ő és környezete kezdeményezett és csak a pénzügyi tervét (USA) vitatták meg.⁴⁸ 1921. október 2-án már maga Paupera Ferenc is cáfolta a híresztelések valóságtartalmát, ehelyett az állampolgárok szabad tulajdonbírasi joga mellett állt ki.⁴⁹

A pénzügyminiszteri posztot a következő félévben nem töltötték be hivatalosan, egymás után több személy is ellátta a tárca vezetésének operatív ügyeit, egy esetben még maga a miniszterelnök, Bethlen István is. Paupera Ferenc növekvő ambícióit jelezheti, hogy a Magyar Nemzeti Bank felállításának indokaként az egykori Osztrák–Magyar Bank tevékenységét, pontosabban annak szerepét határozta meg a vereségért és a területi felosztásért.⁵⁰ 1922 márciusában újabb gazdasági tevékenységéről számolt be a sajtó, mert a cseh–magyar kereskedelmi kapcsolatok szükségességéről nyilatkozott.⁵¹

A pénzügyi kiűtkeresés folyamán a sajtó rendszeresen tudósított a pénzügyi kérdésekről, és magának a pénzügyminiszteri tisztség betöltésének kérdésével is. Paupera Ferenc neve, az eset

után, 1921 októberében is jól csengett a sajtó szemében, mert amikor az ausztriai pénzügyminiszter kölcsönből kívánta országát „megmenteni”, több „budapesti bank kiválóságát” kérdezték meg, a három véleményformáló között volt Paupera Ferenc is.⁵²

5. Politikai szerepvállalás

Az első oldalakon említett, nagy változást hozó 1922. év legfontosabb eseménye, a nemzetgyűlési választás volt. A különböző forrásokban nincs arra semmilyen utalás, hogy Paupera Ferenc hogyan, mi okból szánta rá magát arra, hogy megmértesse magát a nemzetgyűlési választáson, egy vidéki választókerületben (Pápa). De érdemes kronológiai sorrendben végigkövetni az eseményeket, mert a végső siker csekély reménye ellenére, mondhatni „külső” jelöltként, a kormánypárt erősnek gondolt jelöltjével szemben, elnyerte a mandátumot. Az események hirtelen gyorsulhattak fel, hiszen 1922 februárjában még nem volt kiírva a választás, sőt nem volt államilag sem véglegesítve a választáson való részvételi jogosultság⁵³ kritériumai sem.⁵⁴ A választást Pápán végül 1922. június 3-án tartották meg. 1921. március 25-én még nem volt ismert a választókerület tényleges határa sem.⁵⁵ Ugyanezen napon a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja pápai tagjai jelölő gyűlést tartottak, ahol abban egyeztek meg, hogy az általuk támogatott jelöltnek római katolikusnak kell lennie és legitimistának.⁵⁶ A felekezeti hovatartozás azért volt számukra fontos, mert a megelőző választásokon református képviselőjük volt. (Pápa a dunántúli református felekezet szellemei központja!) A párt tagjainak többsége Paupera Ferenc jelöltségét⁵⁷ támogatta, de személye feltehetően megosztó volt, nagy valószínűséggel a helyi kötődés hiánya miatt. A pártból néhányan nem értettek egyet Paupera Ferencel, így a két csoport szétválva folytatta a jelölőgyűlést. 1921. március 30-án megtörtént a hivatalos felkérés, a jelöltséget pártonkívüli programmal fogadta el Paupera Ferenc.⁵⁸ Ezzel párhozamosan a kormánypárt 1921. április 8-án tudta véglegesíteni Antal Géza jelöltségét.⁵⁹ Antal Géza a református egyház prominens képviselője volt (főiskolai tanár is), aki ráadásul az 1910–1918 közötti időszakban már volt a város országgyűlési képviselője.⁶⁰ A világháború után viszont éveket (összesen kb. 3 évet) töltött el Hollandiában, sőt a felesége is holland volt. 1921. április 8-án derült ki, hogy Antal Géza csak a húsvéti ünnep után fog hazaérkezni. Hollandiában képviselte a hazai református közösséget, és egyúttal segínyt gyűjtött a hazai tanév indításához.⁶¹ Hazaérkezése időpontjáig a hazai kormánypárti sajtó pozitív hangvételben írt róla, például a képviselőjelöltsége bejelentésekor „hívebbeken a híveknél, önzetlenebbül az önzetleneknél, nem fáradzott senki e városban a közjó érdekében” szavakkal méltatták és a szegénység elleni küzdelmét emelték még ki.⁶² A helyi sajtó egyértelműen a kormánypárti jelölt állt ki, például azzal, hogy Antal Géza minden lépéséről beszámolt (például az adott héten, szerdán és csütörtökön fogja meglátogatni a választókerülethez tartozó 15 falvat⁶³), és pozitív szövegkörnyezetben, támogatóan írtak róla.⁶⁴ Biztosra vették Antal Géza győzelmét. 1921. május 6-án már becslés is megjelent, miszerint Antal Géza a választókerülethez „tartozó falvak legalább 80%-át feltétlenül el fogja nyerni”.⁶⁵ Paupera Ferencről ellenben rendkívül szűkszavúan, de jellemzően inkább semmit sem közölt a Pápai Hírlap. Antal Géza támogatására a sajtó részéről számos példát lehet említeni, például 1922. május 20-án mutatták be a két jelöltet, ahol egy háromhasábos módon teleírt címdalra egy bekezdésben foglalkoztak Paupera Ferencel. „Két jelölt áll egymással szem-

ben. Az egyik ismeretlen, a másik ismert. Az egyikről mást nem tudunk, minthogy gazdag ember, egy nagy banknak a vezetője, a tőzsde tagja, és tanácsosa, és amit még róla sajtója stereotip ismétléssel folyton mondogat: »jeles közgazdász«. Hogy hogyan és miért akar ez az egyénileg bizonyára derék ember a politikai életben szerepelni, azt mi nem tudjuk, és nem is kutatjuk. De hogy eddigi munkálkodási körében nem a dolgozó milliók érdekét, hanem pár excellence, azét a nagytőkét képviselte, melynek jelentőségét csak balgatatag vonhatja ugyan kétségbe, de a multak szomorú tapasztaltak szerint ráfeküdt mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi életünkre, amely ugyanakkor, mikor a töméntelen, nagy hasznokat zsebre vágta, létminimumhoz is alig engedte eljutni a földművelőit, munkást, a tisztviselőt, azaz napnál világosabban áll mindenki előtt. Hogy közben közgazdasági cikkeket írt erre és amarra, az nem jelent semmit. A fővárosi lapok közgazdasági lapok rovataiban minden nagy bank vezetője szokott mostanában írni, az ma úri divat a bankdirektorok között.”⁶⁶ A cikk második oldalán, még egy fél bekezdést szenteltek Paupera Ferenc személyének. „A pápai mai ellenzési jelölt minden erővel a kormány jelöltje akart lenni, volt is az intézőbizottságban tekintélyes pártfogója, s csak mikor az intézőbizottság belátta, hogy Pápán egyedül Antal Géza győzhet, akkor történt először a Haller-szárny irányában, majd pedig mikor ez kevésbé látszott kecsegtetőnek, bevezetés, helyesebben „beautózás” a pártonkívüli ellenzéki seregeire. Mindez nem zárja ki természetesen, hogy a kormány ellen szavazni vonakodókat éppen bizonyos állami tisztségviselők ne biztassák azzal: szavazz csak nyugodtan, hisz ha megválasztják (ez az a bizonyos, nagy ha) akkor úgyis belép majd az egységes pártba!”⁶⁷ 1922. május 27-én a címlapon közölték, hogy „Antal Géza kivívta első győzelmét”, mert 132-vel több érvényes aláírást gyűjtött az ajánlási íveken.⁶⁸ A Paupera Ferenc személye negatív szöveggörnyezetben fordult el ekkor is: „Mindenkinek tudnia kell, hogy az ellenpárt maga választási kampányát gyűlések és a sajtó útján éppen négy héttel előbb indította meg, mintsem dr. Antal Gézát hívei Pápán felléptették. Ez a jelentékeny időbeli nyereség s a biztos győzelem állandó kürtölése és sok minden egyéb, amiről itt szólni nem akarunk, mind nem volt elég ahhoz, hogy a később – de Antal Géza nevével – dolgozó párttal szemben sikert érjenek el.”⁶⁹ Úgy tűnik, hogy Paupera Ferenc híveinek is voltak kampányötleteik, hiszen például azt híresztelték, hogy Antal Géza nem is igazi kormánypárti jelölt. Nem tudjuk, hogy a választópolgárok mennyire adtak hitelt e híreknek, az viszont tény, hogy május 27-én (A választás előtt egy héttel!) közreadták a miniszterelnök, március 16-án kelt felkérő levelét.⁷⁰ A különböző választópolgárok számára szervezett gyűlésekről, ugyancsak a már említett szemléletmód alapján tudósítottak. Antal Géza például egyszer egy óvoda udvarán tartotta meg beszédét, amikor a gyér számú közönség Paupera Ferenc nevét meghallotta, éljenezni kezdett, mindezt a cikk írója felháborítónak tartotta.⁷¹ Paupera Ferenc választói gyűlésén sokan voltak, de ők, a sajtó szerint Antal Géza támogatói voltak. A programját is bírálták például, ha el akarja törölni a forgalmi adót, akkor mi lenne helyette? 1922. május 31-én a Pápai Hírlap különszámot jelentetett meg, melynek címlapján, nagyobb betűkkel szedve Antal Géza mellett tette le a voksát.⁷²

A végeredményt mondhatni letargikusan adta közre a sajtó, Antal Géza 3781, míg Paupera Ferenc 4733 szavazatot kapott. „Amit nem hittünk, amit szinte képtelenségnek tartottunk, az be következett. A pápai kerület leadott szavazóinak többségével elejtette azt a férfiút, kit múltja, jelene, tehetsége között az első elseje gyanánt predesztinált parlamenti vezérszerepre.” Pápa városa „hűtlenül elpártolt” Antal Gézától.⁷³ Az első elemzés szerint Pápa városában, az V. kerületben a „legszegényebb néposztály” nagy arányban vett részt a szavazáson és Paupera Ferenc javára döntötte el a mandátum sorsát. Valójában Antal Géza győzelméhez az V. kerület 100%-

os támogatása is kevés lett volna, hiszen 183 szavazata ellen 616 voksot kapott Paupera Ferenc. A Pápa városi választóköztereket tekintve Antal Géza a nyolcból csupán a VII. számút tudta megnyerni.⁷⁴ Antal Géza választási veresége feltehetően nem csak annak volt köszönhető, hogy református vallású volt, hanem számos egyéb tényezőnek is. Említettük, hogy vetélytársával szemben később vált jelöltté, majd további hetek teltek el, mire hazaérkezett. Az első napjait nem a választóközterében töltötte, hanem végiglátogatta egyházi feletteseit és politikailag befolyásos kapcsolatait Veszprémben és Budapesten, így csupán április 29-től tartózkodott Pápán.⁷⁵ Nincs bizonyíték a szavazatvásárlásra, a manipulációra, de a vesztes oldal szavazói közt azonban felmerült ennek gondolata⁷⁶ és általában fel kellett dolgozniuk a történeteket.⁷⁷

A város közvéleményének (főleg a helyi elitnek) a választás után újra kellett gondolnia véleményét, hozzáállását Paupera Ferenc személyéhez. A sajtó új útra lépett, elkezdett beszámolni arról, hogy Paupera Ferenc mikor, hogyan, mit tett. Nemcsak a közgazdasági témájú cikkeit szemlézték⁷⁸, de a város számára küldött adományok, illetve ünnepi, újévi⁷⁹ ajándékok is rendszeresen megemlézésre kerültek. Paupera Ferenc valószínűleg, amit megtehetett képviselőként a városért, azt megtette, például Pápa törvényhatósági jogú város akart lenni, Paupera Ferenc kalauzolta a polgármestert és Pápa város képviselőit a budapesti hivatalos körökben.⁸⁰ Pápa városa végül nem nyerte el a kívánt rangot.

A Földhitelbank iratai közt fennmaradt Paupera Ferenc levelezése pápai választóival, amit csak röviden fogunk tárgyalni, mert a hétköznapi emberek ügyes-bajos dolgairól szólnak. A fennmaradt levelek főleg 1927-ből maradtak fenn, de kisebb részben 1924 és 1929 közötti évekből is származnak dokumentumok. Az állami tisztségviselők például kedvezményes állami házépítési hitel ügyében leveleztek a képviselőjükkel. Más esetben, volt olyan, akinek pereskedés miatt keletkezett adóssága, amit úgy akart megoldani, hogy kedvezőbb kamatozású hitelhez folyamodna a képviselő bankjához (Földhitelbank). Pápa városa a költségvetési tervét, illetve a zárszámadását is elküldte Budapestre. Más állami alkalmazottak magasabb lakbérosztályba sorolást szerettek volna elérni. A pápai kisiparosok 80%-os építési kölcsönt állami kölcsön formájában szerették volna igénybe venni. Az egyik pápai gyógyszerészáros pedig a városon belül kívánt új helyre, a belvárosba költözni, amihez jogi segítséget kért.⁸¹

Paupera Ferenc képviselői pályafutása nehezen indult, hiszen a mandátumát közel fél évig nem igazolták⁸² (kiseb alaki hibák miatt), de végül az országgyűlés tagja lehetett, ahol a függetlenek közé ült. Számos hasonló sorsú társával együtt 1923 legelején megalakították a Nemzetgyűlésben a pártonkíüliek laza együttműködését, melynek során egyeztették politikai véleményüket és lépéseiket.⁸³ Az Andrássy Párt heteken belül megpróbált közeledni e csoport felé, de ők elutasították az együttműködést.⁸⁴ Valószínűleg a kormányoldalon sem tekintették Paupera Ferencet tisztán ellenzékinek, egy budapesti székhelyű nagy bank vezetőjeként tartották számon.⁸⁵ 1922 őszén is volt olyan rendezvény, ahol országos tekintélyű konzervatív politikusok, akár kormánytagok mellett Paupera Ferenc is részvevő (hozzászóló) volt.⁸⁶

1922–23 fordulóján átalakult a Földhitelbank tulajdonosi köre is, báró Kohner Adolf és köre kilépett a bankból, helyettük angol és francia nagybefektetők érkeztek, a külföldi tulajdonosok helyett gyakorlatilag Paupera Ferenc kezébe került a tényleges döntési jogkör.⁸⁷ Esetleges pénzügyminiszteri megbízatása még (és annak cáfolata, akár az ezzel kapcsolatos ellenvélemény) 1923–1924 folyamán is fel-felbukkant a sajtóban.⁸⁸ Újabb mérföldköt jelentett a Magyar Tőzsde Club megalakítása, a megnyitó banketten kb. 600-an vetek részt, az első köszöntőt Paupera Ferenc mondta.⁸⁹ A Nemzetgyűlésben számoltak vele, mert 1924 végén a közgazdasági,

a nemzetgyűlési és a zárszámadási bizottságba is beválasztották, sőt az elsőnek említettnek ráadásul az elnöke is lehetett.⁹⁰

Paupera Ferenc 1925. július 8-án kérte felvételét a kormánypártba, ezzel mondhatni bebiztosította politikai pályafutását.⁹¹ 1926 decemberére írták ki az újabb választásokat, a Pápai Hírlap címlapján foglalkozott az eseményekkel, ekkor jegyezték meg személyével kapcsolatban a sajtó részéről: „Egy nagy hibája van képviselőnknek. Az, hogy ritkán látogatta kerületét.”⁹² Ennek ellenére nem léptettek ellene fel ellenjelöltet, egyhangúlag választották újra.⁹³ A Földhitelbank fennmaradt iratai között, a pápai polgárokkal folytatott levelezése között megtalálható az 1926. évi kampány költségvetése. Ennek pénzügyi számaint óvatosan kell kezelnünk, hiszen a korona évek óta gyengült, értéke elinflálódott és a választás után egy hónappal bevezették a pengőt. Érdekes mégis bemutatni, hogy mire kellett költeni egy sikeres nemzetgyűlési választás eléréséért. Az összegek inkább a választási gyűlések hangulatjavító szerepéről tanúskodnak, nem az észérveken alapuló jövőtervezésről. A fennmaradt források szerint 1926. november 13. és 28. között összesen 29.619.300 K értékben kellett az újráválasztási kampányra költeni, ebből az első napon 9,8 millió K értékben merültek fel költségek. (1. táblázat)

**1. táblázat: Paupera Ferenc választási kampányra költött pénzösszege
1922. november 13-án**

Figure 1.: The amount of money spent on the election campaign of Ferenc Paupera on November 13, 1922

autófuvar	6000 ezer K
sofőr borralaló	300 ezer K
a falukba kiszálló 5 ember ebédje	193 ezer K
Pórszalókon elfogyasztott 18 liter bor és szóda ára	393 ezer K
Nemesszalók 15 liter	300 ezer K
Külsővaton 14 liter	280 ezer K
Kéttornyúlakon 12 liter	263 ezer K
Dákán 11 liter	233 ezer K
Pápadereskén	134,7 ezer K
Helyi aktivista külön munkadíja	50 ezer K
Felmerült egyéb kiadások	155,5 ezer K
1500 db szivar	1500 ezer K
Összesen	9802,2 ezer K

Forrás: MNL OL Z 109. 4. cs. 43. tétel Paupera Ferenc levelezése Pápa város választóival

6. Epilógus

Paupera Ferenc a budapesti elit tagja volt az 1920-as évtizedben, amibe nem beleszületett, hanem felküzdötte oda magát. A nagyvilági életvitelére már utaltunk, de nem említettük eddig, hogy az országgyűlés azon tagjai közé tartozott, akik Európa legtöbb államában jártak, a képviselők közül csak 15-en utaztak több európai országba nála.⁹⁴ Paupera Ferenc 1924-ben egy

Lancia Trikappával járt, amit ekkor a pesti „legelőkelőbb arisztokraták” használtak.⁹⁵ Valószínűleg 1929-ben ért fel a csúcsra, amit szimbolikusan jelez, hogy ekkor vette feleségül Bajor Gizi színésznőt. 1929 nyarán a Földhitelbank fizetéseképtelenné vált, kényszeregyezségi tárgyalás következett, majd az önkéntes felszámolás. A folyamat azonban rendkívül hosszú volt, hiszen még 1937 decemberében is felszámolási közgyűlést tartottak. A bank levéltárban fennmaradt iratai közül a felszámolás dokumentumai a legterjedelmesebbek, amelyek feldolgozása a jövő feladata. Ehelyett csak arra utalunk, hogy Paupera Ferenc több mint egy évtizedig munkaügyi pereskedésben állt a felszámolandó bankkal. Az ügy miatt fokozatosan mindenét⁹⁶ és minden tisztségét elveszítette. 1930-ban elvették mentelmi jogát⁹⁷, de mandátumáról nem mondott le, igaz nem is jelölték újra 1931-ben.⁹⁸ 1932-ben Bajor Gizi elvált tőle.⁹⁹ A közvéleményt valószínűleg élénken foglalkoztatta a bank sorsa, például mert számos betétes szenvedett el kárt: ők sohasem jutottak hozzá a bankban elhelyezett pénzükhöz. A felszámolási folyamat része volt a bank teljes gazdálkodásának áttekintése. Kiderült, hogy Paupera Ferenc nem vette fel a fizetését, amikor a korona értéke folyamatosan gyengült (1923 és 1926 között), majd 1926 nyarán egyszerre jutott hozzá korábbi jövedelméhez. Végeredményben 1923 és 1928 között összesen 740.781 pengő és 200.000 svájci frank volt a fizetése. Ezen összegből 423.190 pengőt hét különböző számlán, álneven tartott a bankban. A bank utolsó, mondhatni rendes közgyűlését 1929. május 31-én tartotta, ahol a szavak szintjén még minden rendben volt, így több mint 1 millió pengőt osztottak szét nyereséggént. 11 nap múlva a bank megbukott... Paupera Ferenc 1943. május 23-án hunyt el, halála előtt néhány hónappal még megnyerte munkaügyi perét. Egy leánya, négy unokája és a harmadik felesége gyászolta.¹⁰⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

MNL OL Z 109. Földhitelbank Rt.

BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1484. Okm. 2177. Földhitelbank Rt.

Mihók-féle Magyar Compass

A M. Kir. Állami Számvevőszék jelentése. Az állami zárszámadásról 1896. (1897): Nyomtatott a Magyar Királyi Államnyomdában. Budapest. 394. old. + Függelék

A M. Kir. Állami Számvevőszék jelentése. Az állami zárszámadásról 1897. (1898): Nyomtatott a Magyar Királyi Államnyomdában. Budapest. 424. old. + Függelék

Bagdi Róbert–Hibocsányi Norbert (2020): A Földhitelbank Rt. szerepe báró dr. Kohner Adolf kapcsolatrendszerében. In: Kövér György–Pogány Ágnes–Weisz Boglárka (szerk.) Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020. 465–486. old.

Budapesti Név- és Lakcímgjegyzék. A bejelentési hivatal Adatai alapján. (1833–84, és 1900–01). Franklin Társulat. Budapest. 736. old.

Búza Péter (1979): Elfelejtett épületek. Lovagvár a Ligetben. Budapest. 1979/5. szám. 14–17. old.

Fenyvessy Adolf–Menczel Lajos (1940): A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület százéves története. I. kötet (1839–1889), II. kötet (1890–1939). Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület. Budapest.

Gyúrósi Pál: Kereskedelmi tárgyalások Magyarország és Csehszlovákia között 1922 őszén. Világtörténet. 1922/1. szám, 12. 73–94. old.

Kövér György (1982): Iparosodás agrárországban. Gondolat. Budapest.

- Kövér György (2021):** A gazdaságtörténet magántanárai a Pázmány Péter Tudományegyetemen. In: Demeter Gábor–Kövér György–Pogány Ágnes–Weisz Boglárka (szerk.): Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2021. Környezettörténet–Historiográfia. Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Hajnal István alapítvány. Budapest. 375–402.
- Lengyel György (1993):** A multipozícionális gazdasági elit a két világháború között. Fejezetek egy történet-szociológiai kutatásból. Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet. Budapest.
- Lengyel László – Vidor Gyula (szerk.) (1922):** Nemzetgyűlési Almanach. Budapest. Pallas Részvénytársaság nyomdája. 230. old.
- Parlament Almanach 1922–1927. évi Nemzetgyűlésre. (1922):** Magyar Távirati Iroda Rt. Budapest.
- Radnóti József (1929):** Pesti pénzoligarchák. [s. n.] Budapest.
- Tomka Béla (2000):** A magyarországi pénzintézetek rövid története 1836–1947. Aula. Budapest.
- Varga Gyula (szerk.) (1885):** Magyarország pénzintézetei. Visszapillantás hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzintézetek négy évtized alatti működésére. Budapest.

JEGYZETEK/NOTES

¹ Fenyvessy Adolf–Menczel Lajos (1940): A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület százéves története. I. kötet (1839–1889), II. kötet (1890–1939). Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület. Budapest.

² Varga Gyula (szerk.) (1885): Magyarország pénzintézetei. Visszapillantás hitelviszonyaink fejlődésére és a hazai pénzintézetek négy évtized alatti működésére. Pesti-Könyvnyomda-Részvény-Társaság. Budapest. 218. old.

³ A gyáripar és a bankvilág összefonódását Berend Iván és Ránki György foglalta össze.

Berend Iván–Ránki György (1955): Magyarország gyáripara az imperializmus első világháború előtti szakaszában 1900–1914. Szikra. Budapest. 396. old.

⁴ Kövér György (1982): Iparosodás agrárországban. Gondolat. Budapest. 256. old.

⁵ Kövér György (2021): A gazdaságtörténet magántanárai a Pázmány Péter Tudományegyetemen. In: Demeter Gábor–Kövér György–Pogány Ágnes–Weisz Boglárka (szerk.): Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2021. Környezettörténet–Historiográfia. Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Hajnal István alapítvány. Budapest. 375–402.

⁶ Lengyel György kutatásai szerint 1927-ben például 148-an birtokoltak több (minimum 3) gazdasági és politikai pozíciókat. „A multipozícionális elit több mint 80%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezett, s mintegy fele jogvégzett volt.” Lengyel György (1993): A multipozícionális gazdasági elit a két világháború között. Fejezetek egy történet-szociológiai kutatásból. Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet. Budapest. 40. old.

⁷ Gyúrósi Pál: Kereskedelmi tárgyalások Magyarország és Csehszlovákia között 1922 őszén. In: Világtörténet. 1922/1. szám, 12. 73–94. old.

⁸ Prágában nagy fontosságú tárgyalások folynak a magyar-cseh gazdasági együttműködésről. Reggeli Hírlap. 1922. szeptember 14., 4. old.

⁹ Tomka Béla (2000): A magyarországi pénzintézetek rövid története 1836–1947. Aula. Budapest. 115. old.

¹⁰ Radnóti József (1929): Pesti pénzoligarchák. [s.n.] Budapest. 192. old.

¹¹ Lengyel László–Vidor Gyula (szerk.) (1922): Nemzetgyűlési Almanach. Budapest. Pallas Rt. 138. old.

¹² Id. Paupera Ferenc rendőrnyomozói tevékenysége, még 1911-ben sem ment feledésbe. Visszaemlékezések. Szegedi Napló. 1911. október 31., 2. old.

¹³ Budapesti Lakcímjegyzék (1883–84): 186. old.

Állami Zárszámadás 1896. (1897): 29. old.

Állami Zárszámadás 1897. (1898): 33. old.

¹⁴ Halálozások. Fővárosi Lapok. 1890 április 9., 716. old.

¹⁵ Nemzetgyűlési Almanach. (1922): 138. old.

¹⁶ Budapesti Lakcímjegyzék (1898): 159. old.

¹⁷ Vívóest. Budapesti Hírlap. 1899. június 9., 8. old.

¹⁸ Bajnoki Vívóverseny. Budapesti Hírlap. 1900. május 1., 12. old.

¹⁹ Budapesti Név- és Lakcímjegyzék (1901): 1327. old.

²⁰ Mihók-féle Magyar Compass 34/1. (1906): 1030. old.

Mihók-féle Magyar Compass 35/1. (1907): 781. old.

Mihók-féle Magyar Compass 36/1. (1908): 164. old.

Mihók-féle Magyar Compass 37/1. (1909): 1030. old.

²¹ A pénzügyi vezető között illusztris társaságot lehet felfedezni: elnök Vay Gábor szabolcsi főispán, alelnök: Madarassy-Beck báró, a Magyar Jelzálogbank vezérigazgatója, továbbá Bartha Arnold a Magyar Agrár és Jelzálogbank vezérigazgatója, illetve a teljesség igénye nélkül Eber Antal országgyűlési képviselő, a Magyar Teleptő és Parcellázó Bank igazgatója, és a Magyar Jelzáloghitelbank helyettes igazgatója is vezető tisztséget kapott.

²² A Magyar Pénzügyi Központi Hitelbankja V. kerületi Arany János utca 24. szám alatti helyiségében. Magyarország. 1911. március 16., 14.

²³ Paupera Ferenc a Magyar Jelzálogbank igazgatóhelyettese volt 1911 elején. Magyarország. 1911. március 31., 14. old.

²⁴ A vidéki pénzügyi intézetek összefogására jó példa, hogy 1904-ben „érdekeinek ápolása, fejlesztése, megvédése és tömörülése céljából” két szövetség is keletkezett egymás erkölcsi és pénzügyi támogatásra. 1906-tól azonban szétválasztották a teendőket: az anyagi érdekek képviselőit a Magyar Pénzügyi Központi Hitelbank részvénytársaságra bízták. Mihók-féle Compass (1911): 229–230. old.

²⁵ Fennmaradt forrásink közül még a Compass is pontatlanul jegyzi meg, hogy a bankot az Angol–Osztrák Bank alapította több előkelő vidéki intézet bevonásával.

²⁶ A Kisvárdai Ipar- és Kereskedelmi Bank Rt. 750 részvényt birtokolt (2,5%). Hat további pénzügyi intézet, az Aradmegyei Takarékpénztár, az Aradi Első Takarékpénztár, a Lévai Takarékpénztár, a Szombathelyi Takarékpénztár, a Miskolci Takarékpénztár és a Debreceni Első Takarékpénztár pedig 500-500-at birtokolt a részvényekből (1,67%).

MNL OL Z 109. C 32. tétel, A Pénzügyi Központ szakértői jelentése a Földhitelbank Rt. ügyében. 1930. január 18., 5. old.

²⁷ A Földhitel és ingatlanbank új cége. Pesti Napló. 1912. július 18., 16. old.

²⁸ Az adatok az 1925. évi közgyűlési jegyzőkönyvből származnak. Megjegyzendő, hogy az eredeti forrásban rosszul adták össze a területi adatokat, mert azt 3 kat. holddal elszámolták. BFL VII. 2. régi Cg. 285/1911., Cg. 1494. Okm. 2177. 1925. június 6-i közgyűlési jegyzőkönyv.

A pontos számok meghatározása azért is ütközhet nehézségbe, mert volt olyan birtok, amelyet eredetileg más pénzügyi intézet vásárolt meg. Az apácaszakállasi [Komárom vármegye] Világhy birtokot például a Központi Hitelbank a vásárlás után egy hónappal továbbadta a Földhitelbanknak. Az 1800 kat. holdnyi birtok vételára 1.150.000 K volt.

A Földhitelbank 800 kat. holdon gyümölcsgazdaságot kívánt létesíteni. Pesti Napló. 1912. március 15. 17. old. és április 6. 18. old.

²⁹ A Károlyi-féle hitbizomány Hódmezővásárhely, Orosháza, szentes, Mindszent és Csongrád települések között terült el. A megvásárolt hitbizomány területe 12.104. kat. hold volt.

BFL VII. 2. e. régi Cg. 285/1911, Cg. 1484. Okm. 2177. Üzleti jelentés és zárszámadás az 1925. évről.

³⁰ A Földhitelbank, az Angol–Osztrák Bank és a Kohner Adolf és Fiai cég együtt konzorciumot létesített és az előzetes megállapodás szerint 5 millió korona tőkével rendelkező részvénytársaságot hoztak létre a vásárlás lebonyolítására. A vásárlók célja az volt, hogy először a kisebb darabokat parcellázzák hitbizományt. A 10.000 kat. holdnyi birtoktestet először 3 évre bérbe vették, de egyúttal opciót is szereztek a lejáratkor esedékes vásárlásra. Gróf Károlyi László az adásvételkor kikötötte a helyiek előnyben részesítését az értékesítésben. Nem hivatalos adatok szerint 20 millió korona volt a vételár, de ezt nem erősítették meg egyik oldalról sem

Pesti Napló. 1913. április 12., 18. old.; Pesti Napló. 1913. április 13., 21. old.

³¹ Paupera Ferenc ekkortájt Fiumében is járt üzleti ügyben. A Déli Vasút által kiadott, az abbáziai ingatlanok megvételére vonatkozó jogokat a Fiumei Kereskedelmi Bankra ruházták át. Az ingatlan csere- és jótállási üzletben Paupera Ferenc, illetve többek közt gróf Teleki Pál későbbi miniszterelnök is érdekelt volt. MNL OL Z. 109.B. 27. tétel Österreichische AG. der Hotels- und Kuranstalten, Abbazia alapítási, szindikátusi iratok, alapszabályok, az abbáziai fürdők racionális vezetésére vonatkozó utasítások, adásvételi szerződések, ingatlanok helyszínrajzai 1910–1915.

³² Az abbáziai kaszinó. Magyarország. 1911. június 11., 11.

- ³³ A tulajdonos László Fülöp 1907-ben elhagyta az országot, a palotát albérlők használták, például 1909–1910-ben Molnár Ferenc.
Búza Péter (1979): Elfelejtett épületek. Lovagvár a Ligetben. 1979/5. szám. 16. old.
- ³⁴ Fővárosi ügyek. Építő Ipar. 1912. június 16., 237. old.
- ³⁵ Hadikölcsön. Magyarország. 1915. május 31., 10. old.
- ³⁶ Radnóti (1929): 194. old.
- ³⁷ Közgazdaság. Ankét a birtokreformról. Budapesti Hírlap. 1918. november 22., 11.
Közgazdaság. A birtokpolitikai ankét. Az Újság. 1918. november 23., 10–11.
- ³⁸ Paupera Ferenc Jugoszláviával kapcsolatban pozitív példaként emlegeti, hogy mindenki dolgozik, a földbirtokreform sem olyan égető kérdés, mint Magyarországon.
Közgazdaság. Gazdasági élet Jugoszláviában. Budapesti Hírlap. 1919. január 30., 7.
- ³⁹ A pénzügyminiszteri tisztségre, lehetséges jelöltként, Popovics Sándor és Paupera Ferenc neve merült fel a sajtóban.
A kormányzó Bethlen Istvánt dezinálja. Magyarország. 1920. július 8., 4. old.
- ⁴⁰ Három napig tart a pénzügyi bizottság és az érdekképviselők tanácskozása. Paupera Ferenc vezérigazgató a részvényváltságról. Az Est. 1921. március 11., 4. old.
- ⁴¹ A svájci kereskedelmi kamara küldöttsége Budapesten. 8 órai újság. 1921. május 22., 7. old.
- ⁴² Miért távozik Hegedűs és ki lesz a még az utódja? 8 órai újság, 1921. szeptember 18., 1. old.
- ⁴³ Hegedűs búcsúja. Pesti Hírlap. 1921. szeptember 23., 2. old.
- ⁴⁴ Bethlen István még nem látja elérkezettnek az idejét az egységes pártnak. 8 órai újság. 1921. október 1., 2. old.
- ⁴⁵ Hírek. Paupera Ferenc. Az Est. 1921. október 4., 5. old.
- ⁴⁶ Bethlen és Bánffy tanácskozása Nyugatmagyarországról. 8 órai újság. 1921. szeptember 28., 3. old.
- ⁴⁷ Miért távozik Hegedűs és ki lesz az utódja? 8 órai Újság. 1921. szeptember 18., 1–2. old.
- ⁴⁸ Miért távozik Hegedűs és ki lesz a még az utódja? 8 órai újság. 1921. szeptember 18., 1. old.
- ⁴⁹ Paupera nem vállalja a pénzügyi tárcát. Magyarország. 1921. október 2., 1. old.
- ⁵⁰ Homokóra. [cenzúrázott folyóiratszempléről szóló cikk] 1921. augusztus 14., 1. old.
- ⁵¹ Közgazdaság. Exportvontatok indulnak Romániából Magyarországba. Paupera igazgató a magyar-cseh kereskedelmi kapcsolatról. Új Nemzedék. 1922. március 10., 8. old.
- ⁵² A másik két megkérdezett Éber Antal, a Magyar–Olasz Bank vezérigazgatója, illetve Hantos Elemért volt államtitkár volt. Éber Antal ráadásul a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke is volt.
Az osztrák Hegedűs külföldi kölcsönrel akarja megmenteni Ausztriát. Magyarország. 1921. október 14., 5. old.
Magyar Közgazdasági Szemle, 1922. 615. old.
- ⁵³ A Pápai Hírlap cikkirójának becslése szerint az új rendelettel mintegy 15%-kal csökkent a választók száma.
A megyebeli választókerületek. Pápai Hírlap. 1922. április 1., 3. old.
- ⁵⁴ Az új választások. Pápai Hírlap. 1922. február 5., 3. old.
- ⁵⁵ Vármegyénk képviselőjelöltjei. Pápai Hírlap. 1921. március 25., 2. old.
- ⁵⁶ 1922 márciusában, Paupera Ferenc nevének felmerülése előtt több név is felmerült, például Windischgrätz Lajos herceg neve.
Képviselőjelöltek. Pápai Hírlap. 1922. március 18., 2. old.
- ⁵⁷ Képviselőjelölés. Pápai Hírlap. 1922. március 25., 3. old.
- ⁵⁸ Választási hírek. Pápai Hírlap. 1922. április 1., 2. old.
- ⁵⁹ Dr. Antal Géza – képviselőjelölt. Pápai Hírlap. 1922. április 8., 1–2. old.
- ⁶⁰ Választási előkészületek. Pápai Hírlap. 1922. március 11., 2. old.
- ⁶¹ Értesítő-ismertetés. Dunántúli Protestáns Lap. 1922. augusztus 27. 138–139. old.
- ⁶² Dr. Antal Géza – képviselőjelölt. Pápai Hírlap. 1922. április 8., 1. old.
- ⁶³ A választások. Pápai Hírlap. 1921. május 6., 1. old.
A pápai választókerület minden választójához. Pápai Hírlap, május 13., 1. old.
- ⁶⁴ A jelölt beszédét teljes terjedelmében közölték.
Dr. Antal Géza programbeszéde. Pápai Hírlap. 1922. május 17., 1–4. old.
- ⁶⁵ A választások. Pápai Hírlap, 1922. május 6., 1. old.
- ⁶⁶ Két jelölt. Pápai Hírlap. 1922. május 20., 1. old.
- ⁶⁷ Két jelölt. Pápai Hírlap. 1922. május 20., 2. old.

- ⁶⁸ Az első győzelem. Pápai Hírlap. 1922. május 27., 1. old.
- ⁶⁹ Az első győzelem. Pápai Hírlap. 1922. május 27., 1. old.
- ⁷⁰ Újdonságok. A „hivatalos” jelölt. Pápai Hírlap. 1922. május 27. 3. old.
- ⁷¹ Olvasom... Pápai Hírlap. 1922. május 20., 1. old.
- ⁷² Ki győzzön? Pápai Hírlap. 1922. május 31., 1–2. old.
- ⁷³ A választás. Paupera győzött. Pápai Hírlap. 1922. június 3.; 1. old.
- ⁷⁴ A választás. Paupera győzött. Pápai Hírlap. 1922. június 3.; 1. old.
- ⁷⁵ Személyi hír. Pápai Hírlap. 1922. április 29., 2. old.
- ⁷⁶ Nyárádi levél. Pápai Hírlap. 1922. június 10., 2. old.
- A nagy égés után. Pápai Hírlap. 1922. június 10., 2. old.
- ⁷⁷ A pápai mandátum. 8 órai újság. 1922. június 4., 9. old.
- ⁷⁸ A jobb jövőért. Pápa és vidéke. 1923. január 7., 1–2. old.
- ⁷⁹ 1923 első napjára, Pápa városának 281.000 korona, míg a többi falu számára 78.000 korona nagyságú összeget ajánlott fel, amit a szociális intézmények és egyesületek működésére kellett fordítani, vagy a szegénység elleni küzdelmet szolgálta.
- Paupera Ferenc a megválasztása első félévében összesen félmillió koronát adakozott a választókerülete számára. Hírek. Pápa és vidéke. 1923. január 7., 2. old.
- ⁸⁰ Küldöttség a törvényhatóság ügyében. Pápa és vidéke. 1923. január 14., 2. old.
- ⁸¹ Paupera Ferenc levelezése Pápa város választóival. Kulturális, szociális intézmények, vállalatok és magánosok kérelmei 1922–1928. MNL OL Z. 109.B. 4. cs. 43. tétel
- ⁸² A nemzetgyűlés új elnöke és alelnökei. Szegedi Napló. 1922. június 23., 1. old.
- Az ellenzék nem szavazott. Munkás. 1922. június 24., 2. old.
- ⁸³ A pártonkívüli képviselők külön parlamenti csoportot alakítottak. 8 órai újság. 1923. január. 14., 3. old.
- ⁸⁴ A pártonkívüliek csoportja visszautasította Andrássy Pártjának közeledését. 8 órai újság. 1923. január 25., 7. old.
- ⁸⁵ A pénzügyminiszter például, amikor magához hívatta tanácskozássra a nagy bankok vezetőit, Paupera Ferenc is köztük volt, Ullmann Adolf, Weisz Fülöp, Walder Gyula, Éber Antal mellett.
- Kállay Tibor pénzügyminiszter a korona rohamos eséséről. 8 órai újság. 1922. július 11., 1. old.
- ⁸⁶ A Magyar–Cobden Szövetség a jóvátételekről és a pénzügyi kérdésekről fog tanácskozni. Magyarország. 1922. október 13., 3. old.
- ⁸⁷ Bagdi Róbert–Hibocsányi Norbert (2020): A Földhitelbank Rt. szerepe báró dr. Kohner Adolf kapcsolatrendszerében. In: Kövér György–Pogány Ágnes–Weisz Boglárka (szerk.) Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020. 482. old.
- ⁸⁸ Más vélemények szerint Pauperát csak a környezete (például a Tőzsde vezetői) látta volna a pénzügyminiszteri székben.
- Újabb hírek a kormány átszervezéséről. Az Est. 1923. november 7., 3. old.
- Pénzügyminiszterválság a tőzsdén. 8 órai újság. 1924. február 24., 7. old.
- ⁸⁹ Megnyílt a Magyar Tőzsde Club. Színházi Élet. 1922/52. 88–89. old.
- ⁹⁰ A hét eseményei. Dr. Paupera Ferenc a nemzetgyűlési bizottságban. Pápa és vidéke. 1924. december 21., 2. old.
- ⁹¹ Paupera belépett a kormánypártba. Esti Kurír. 1925. július 8., 2. old.
- ⁹² A választások előestélyén. Pápa és vidéke. 1926. november 14., 1. old.
- ⁹³ A pápai választókerület dr. Paupera Ferencet egyhangúlag képviselőjévé tette. Pápa és vidéke. 1926. november 17., 1. old.
- ⁹⁴ Parlamenti Almanach 1922–1927. évi Nemzetgyűlésre. (1922): 99. old.
- ⁹⁵ Lancia. Színházi élet. 1924/12. 82–84. old.
- ⁹⁶ Elárverezték Paupera Ferenc lakását. Budapesti Hírlap. 1936. január 5., 12. old.
- ⁹⁷ Paupera Ferenc mentelmi jogát 1930 októberében függesztették fel. Felfüggesztették. Pesti Napló. 1930. október 26., 4. old.
- ⁹⁸ Paupera Ferencet Pápa városa „eltette a feledés sírjába”. Pápa és vidéke. 1931. szeptember 13., 1. old.
- ⁹⁹ Bajor Gizi elvált Paupera Ferencről – de azért méltóságos asszony marad egyelőre. Magyarország. 1932. október 21., 2. old.
- ¹⁰⁰ Meghalt Paupera Ferenc. 8 órai újság. 1943. május 22., 3. old.